

AZ OROSZ IGEASPEKTUSOK TANÍTÁSÁNAK NÉHÁNY MÓDSZERTANI PROBLÉMÁJA

Dr. BIHARI JÓZSEF

1961. szeptember 29-én és 30-án a lipcsei Karl-Marx egyetemen tudományos konferenciát tartottak 126 résztvevővel, akiknek több mint a fele középiskolákban és pedagógiai főiskolákon orosz nyelvet oktató tanár, a többi pedig tudományos dolgozó és az NDK legnevesebb nyelvészei voltak. A konferencia tárgyát a következőképpen jelölték meg: „*Moderne Wege der Darstellungen der russischen Grammatik*” (Az orosz nyelvtan tanításának modern útjai), célja pedig ennek megfelelően az volt, hogy megkísérelje áthidalni a nyelvtudomány és az iskolai nyelvtan között jelenleg még tátongó űrt [1].

Nem véletlen, hogy a konferencián jelentékeny helyet foglalt el a vid-probléma. Lassan megszokjuk, hogy minden nemzetközi szlavista kongresszus is foglalkozik a vidékkel, bár a legutóbbin A. I. Belič kissé rezignáltan állapította meg, hogy a legalapvetőbb kérdésekben még mindig nem tudtak közös nevezőre jutni a tudósok, és ezért azt ajánlotta, legközelebb hívjanak össze egy olyan kongresszust, amelyen csak a vidékkel foglalkozók, az aspektológusok vennének részt [2].

Az orosz igeaspektus, a vid az orosz nyelv valóban egyik legérdekesebb, egyúttal azonban a legnehezebb kategóriája is mind lingvisztikai, mind metodikai szempontból egyaránt. Annak ellenére, hogy a vidékről mintegy nyolc évtized óta igen sokan és meglehetősen sokat írtak, úgyhogy a róla szóló irodalom szinte áttekinthetetlen, annak ellenére, hogy a nyelvkutatóknak — mint láttuk — nagyon kedvelt témája az igeaspektus, a vid-elmélet még most is tele van paradoxonokkal, ami e nehéz nyelvtani kategóriának gyakorlati oktatására is súlyosan rányomja a bélyegét.

Elég, ha felütjük néhány tankönyvünket és máris megállapíthatjuk, a lipcsei konferencia nagyon szerencsésen választotta meg tárgyát és célkitűzésével tulajdonképpen az elmélet és gyakorlat marxi tételének egységét akarta helyreállítani. Ez az egység még nálunk is sok kívánnivalót hagy maga után. Pedig nem mondhatunk le annak a fontos metodikai elvnek az alkalmazásáról, hogy ne tanítsunk semmi olyat, amely a tudomány mai álláspontjának nem felel meg, és amit éppen ezért később vissza kell vonnunk.

A vidék tanításának problémája sokat foglalkoztatja az utóbbi időben a szovjet metodikusokat is, főleg a nemzetiségi iskolák metodikusait, de — érthetően — különös érdeklődéssel fordulnak e kérdés praktikus megoldása felé a gyakorlati nyelvoktatásnak azok a szakemberei, akik olyan nyelvekkel birkóznak, amelyekben nincsen vagy csak kismértékben van meg az igeaspektus bonyolult kategóriája. Az előbbi közé tartozik a legtöbb nyelvész egybehangzó véleménye szerint a francia, a román, a német, az utóbbi meghatározást pedig éppen a magyar nyelvre szokás nálunk alkalmazni.

Az a körülmény, hogy az orosz nyelv tanítása egyre inkább tért hódít az egész világon, nálunk pedig már az általános iskolákban kezdetét veszi, szinte kötelességünkké teszi, hogy a tudomány mai állásponyjának szempontjából kifogástalan alapismereteket nyújtsunk tanulóinknak a vidék lényegéről. Mi azonban a vidék lényege?

I.

A vidék olyan nyelvtani kategória, amely a beszélő viszonyát fejezi ki a cselekvéshez. A beszélő általában kétféle szempontból szemlélhet valamilyen cselekvést, szemlélheti folyamatában vagy egészében. A kétféle szemlélet kifejezésére az orosz ige sajátos mechanizmust hozott létre, amely ebből a szempontból csaknem minden más nem-szláv nyelvtől megkülönbözteti az oroszot. A cselekvés folyamatának szemléltetésére, érzékeltetésére az ún. folyamatos igét, a cselekvés egészének szemléltetésére az ún. befejezett igét használja.

E. Seidl professzor a lípcei konferencián in medias res akarván hallgatóit bevezetni a vidék-különbségekbe, a következő példát idézte: „*Uslyšav šum na ulice ja sprosil o pričine jega.*” — „Kogo?” „*Ja spravišival svojich prijatelej, buvšich togda na ulice.*” Szerinte csakis az effajta példák gondos elemzése tárhatja fel a vidék lényegét. Láthatjuk, hogy az objektív tényállás (cselekvés) — itt a lárma okára való kérdés — mindkét esetben azonos. Különböző azonban a beszélő egyéni állásfoglalása. Első mondatában az ige (*sprosil*) azt jelzi, hogy ő az egész cselekvést tartja szem előtt, az eredményre, vagyis a lárma okára gondol. Számára az eredmény befejezett, teljes. A befejezett igét azért használta tehát, mert részére most csak az egész cselekvés a lényeges, az egyes részletek nem érdeklők. A partner kérdése (*kogo?*) viszont arról győzi meg őt, hogy előtte még nem világos minden. Azt mondhatnók, hogy a „*kogo?*” kérdésben talán a partner kételye búvik meg, ő szeretne valami biztosabbat megtudni, őt mindenestre még más gondolatok is foglalkoztatják. Azért kérdez tovább, mert őt a pontosabb, részletesebb körülmények érdeklők.

Mármost az első beszélő a kérdés alapján indítva érzi magát arra, hogy az eseményt (a cselekvést) még egyszer átgondolja, vagyis amennyire csak lehetséges, megkísérli az összes részleteket egy visszapillan-

tással maga elé vetíteni. Tehát a partner nézőpontjára helyezkedik, alkalmazkodik ahhoz a gondolatmenethez, amelyre a *kogo* kérdésből lehet következtetni, és ezért válaszol ő a folyamatos igével (*sprašival*), amely az ő kérdésének a lefolyását, vagyis azt, hogy ugyanaz a cselekvés egymás után hogyan ment végbe, grammatikailag ismertetőjegyesen ábrázolja.

Az „ismertetőjegyes” terminust a strukturalizmus vitte bele a modern nyelvtudományba. Alapja az, hogy a grammatikai kategóriák is ellentétpárokba, opozíciókba rendeződnek. Az opozíciókban ábrázolt grammatikai kategóriák dialektikája abból áll, hogy az opozíció vagy korreláció két tagja nem egyenlő értékű, hogy van benne egy ismertetőjegyes és egy ismertetőjegy nélküli tag, és hogy ha az ismertetőjegyes tag jelentését megállapítjuk, akkor egyúttal már jellemeztük az ismertetőjegy nélküli tagot is, mert ez utóbbi nem szorul önálló jellemzésre, jellemzése az előbbiből önként folyik.

A videk korrelációjában szemantikailag a befejezett ige ismertetőjegyes, éppen ezért a folyamatos igét külön már nem is kell meghatározni. Elég, ha tudjuk róla, hogy a cselekvés egészét nem jelöli, ezzel a jeggyel nem rendelkezik, bár nem is tagadja, közömbös iránta.

A. V. *Isačenko* [3] a következő szemléltető példával próbálja megmagyarázni a vid grammatikai lényegét. Azt mondja, hogy ha a cselekvés folyamatát folyamatos igével fejezzük ki (pl. *ja perepisyvaju*, *ja perepisyval*), akkor a beszélő mintegy a folyamatnak az árában van. Nem látja sem a kezdetét, sem a végét, következésképpen nem fejezheti ki ezt a folyamatot lezárt, egész cselekvésként. Az adott esetben a beszélő szempontját a május elsejei parádé egyik résztvevőjének szempontjával lehet összehasonlítani. Ez a résztvevő együtt mozog a tömeggel, nem látja a felvonulásnak sem kezdetét, sem végét. Ha viszont befejezett igével fejezzük ki a cselekvést (pl. *ja perepisal*), a beszélő az igével kifejezett folyamaton kívül áll: következésképpen a folyamatot mint egységes egészet szemléli. Az adott esetben a beszélő álláspontja azoknak a személyeknek az álláspontjára emlékeztet, akik a májusi parádé ideje alatt az emelvényen állnak: ők látják a felvonulásnak az elejét, végét is, úgyhogy a parádé teljes benyomást kelt bennük. Grafikusan ezt a két-féle szemléletet így lehetne ábrázolni:

Folyamatos aspektus:

----- x -----

a beszélő

szinte benne van magában a folyamatban.

Befejezett aspektus:

x

a beszélő

mintegy kívül áll a folyamaton, a maga egészében szemléli azt.

Ha ez a hasonlat néha csak fenntartással fogadható is el, nagyon jól illusztrálja a vid lényegét, azt ugyanis, hogy a befejezett igékkel kifejezett cselekvés (folyamat) teljesen a beszélő látókörében van, míg ugyanez a folyamatos igéknél nem jut kifejezésre. Éppen ezért véleményünk szerint revízióra szorulnak azok a példamondatok, amelyeket általános iskolai VII. osztályos tankönyvünkben találunk a videk megfigyeltetése céljából. A példák egy része ugyanis a videk megfigyeltetésére nem alkalmas, mert nem a fenti két ellentétes szemlélet jut bennük kifejezésre, hanem pl. az ismétlődő + egyszeri cselekvés, amely nem a vidre, hanem az ún. Aktionsartokra, cselekvésmódokra jellemző [4].

A vid fogalmát a folyamatos és befejezett ige együttesen adja meg, éppen ezért a vid lényegét csak azokban az oppozíciós vid-párokban ragadhatjuk meg igazán, amelyekről fentebb már szóltunk. Persze a videknél nem könnyű annak a megállapítása, hogy mikor áll fenn ez a kétoldalú ellentét, vagyis hogy mikor van dolgunk tiszta vid-párral. A modern szovjet vid-kutatás itt nagy segítségünkre siet [5]. Eszerint tiszta vid-pár csak egy imperfektíváló szuffixum útján keletkezhetik: *zapisat'* — *zapisyvat'*, *dat'* — *davat'*, *past'* — *padat'*, *otkryt'* — *otkryvat'*. A videk megfigyeltetésénél jobb tehát az effajta igékből kiindulni, mert rajtuk keresztül szemléltetni tudjuk valóban a vid lényegét. A modern szovjet aspektológiának szinte forradalmi az a megállapítása is, hogy az előképzőnélküli: előképzős igék viszonya sohasem aspektuspár még az ilyen esetekben sem, mint: *delat'* : *sdelat'*, *pisat'* : *napisat'*, *strojit'* : *postrojit'*. Ezek különben is egészen szórványos esetek, amelyekben a rezultatív és perfektív jelentés rendkívül közel került egymáshoz vagy össze is olvadt. Előképzőik, a *na-*, *po-* és *s-* csak perfektíváló prefixumok, amelyek azonban nem teljesen üresek, nem teljesen jelentésnélküliek, nem grammatizálódtak teljesen. Amennyiben ennek a felfogásnak tökéletesen igaza lenne, a videk körül uralkodó nagy bizonytalanság egyik forrása már kiküszöböltnek volna tekinthető. Azonban nehéz tagadni, hogy bizonyos előképzők (pl. az *s-*) az oroszban is, mint a magyarban az idők folyamán elvesztették eredeti térbeli jelentésüket, és ma már az a kevés jelentésbeli árnyalat, amely még ha meg is volna bennük, nem lehet akadálya annak, hogy a velük összetett igéket ne tekintsük az ellentétes szemlélet szempontjából egyébként nekik megfelelő ige vid-párjának.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hagyományos vid-tanításunk egyik hibája abban rejlik, hogy nem a cselekvés folyamatának vagy egészének a szemléletére irányítja a tanulók figyelmét, hanem a *cselekvésmódokat* hangsúlyozza, és csaknem minden erejét arra fordítja, hogy a tanulók felismerjék, melyik a folyamatos, melyik a befejezett ige. Magától értetődik, igen fontos annak a felismerése, hogy melyik a folyamatos, melyik a befejezett ige, de még ennél is fontosabb, hogy ne a cselekvésmódokból induljunk ki a vid tanításánál, mert cselekvésmód — amely azt mutatja meg, hogyan folyik le a cselekvés — bőven van nyelvünkben is, hanem a vid-párokból, mégpedig a tiszta vid-párokból,

amelyekkel már kevésbé találkozhatunk a magyar nyelvben. Az ismétlődés, a mozzanatosság, az egyszeri cselekvés, a szaggatott cselekvés, a gyakorítás stb. nem a videk, hanem a cselekvésmódok jellemzői. Ha ezekre hozunk fel példákat, nehezebben fogjuk tudni megértetni azokat a finom árnyalatbeli különbségeket, amelyeket az oroszul beszélő ember éppen a videk alkalmazása révén tud néha oly csodálatraméltóan kifejezni. Vö. Kolumb byl sčastliv ne togda, kogda *otkryl* Ameriku, a kogda *otkryval* jejo [6]. Azzal szoktunk érvelni, hogy a folyamatos ige természetéből következik a tartóosság, az ismétlődés stb., a befejezett ige pedig ugyanígy magától értetődően bevégzett, befejezett, mozzanatos (egy pillanat alatt befejezett), eredményes, időben körülhatárolt stb. cselekvést fejez ki. Néhány példa azonban könnyen meggyőzhet bennünket arról, hogy az effajta meghatározásokkal lépten-nyomon ellentmondásokba ütközünk. „*Pročital li ty knigu včera?*” — kérdezzük az egyik tanulótl. Válasza így hangzik: „*Da, ja čital.*” És mikor megkérdezzük, miért nem a befejezett igét használta, hiszen *elolvasta* a könyvet, akkor azzal érvel, hogy ő három órán keresztül olvasta a könyvet, tehát „tartós” cselekvést végzett. A folyamatos igék a cselekvés befejezettségét fejezik ki, mondjuk máskor. Ki állíthatná azonban, hogy a következő példákban valamennyi ige nem folyamatos-c: „*God pročodil za godom*”, „*Lodki tonuli odna za drugoj*”, „*Tol’ko 10 minut šol ot doma do školy*” — mégis befejezett cselekvést fejeznek ki [7]. Egy másik példa: „*On pročil devjanosta let.*” Nem kétséges, hogy aki ilyen szép kort ért el, elég „tartós” cselekvést végzett, mégis befejezett és nem folyamatos igét kell használnunk ebben az esetben, bár ez ellentmond ismét néhány tankönyv definíciójának [8]. Mint ahogyan a cselekvés eredményessége sem, ugyanúgy a cselekvés befejezettsége sem döntő ismertetőjegye a befejezett igének, ha többnyire a befejezettséget ki is fejezi. „*V sadu zacveli jabloki*” — e példa ellentmondásából csak azzal a logikai bukfencsel lábolhatunk ki, ha azt mondjuk, hogy itt a cselekvés elkezdését tekintjük befejezettnek. A befejezett ige egyik fő jegyének szokás tekinteni — mint jeleztük — az általa kifejezett cselekvés időbeli körülhatároltságát is, mégis e példában: „*Ja rabotul dva časa*”, teljesen helyénvaló a folyamatos ige használata. E példák számát tetszés szerint még tovább lehetne növelni, a végeredmény azonban egy lenne: ideje, hogy az iskolákban is túljussunk azokon a definíciókon, amelyek nem állták ki az újabb tudományos vizsgálatok próbáit. Már a kezdet kezdetén — tehát jelenleg még a VII., a jövő tanévtől kezdve a VIII. osztálytól kezdve a vid-párok és nem a cselekvésmódok megfigyeltetésével kell elkezdenünk a videk tanítását a videk lényegének helyes, a tudomány mai álláspontjának megfelelő megvilágításával. Ha ugyanis pl. kiindulópontunk: *Ja segodnja čital knigu / ja segodnja pročital knigu*, alkalmat adunk tanulóinknak arra, hogy alaptalanul általánosítsanak — mondván —, ugyanezt a viszonyt a magyar *olvasni : elolvasni* igepár is tökéletesen kifejezi. De vajon igaz-e ez?

II.

A fenti kérdés magában foglalja tulajdonképpen azt a sokat, de — úgy látszik, még mindig — nem eleget megvitatott problémát, hogy vajon van-e a magyar nyelvnek vid-kategóriája vagy nincs. Az eddigi kutatók álláspontja ezzel kapcsolatban megegyezik abban, hogy a vidék nyomai fellelhetők a magyar nyelvben is, kétségtelennek látszik azonban, hogy a magyar nyelv úgy, mint az orosz, kifinomult, kikristályosodott vid-rendszerrel nem rendelkezik. Nem kétséges azonban, hogy így is sok olyan jelenségre mutathatunk rá a magyar nyelvben, amelyek kiaknázása a vidék tanításának szempontjából könnyen gyümölcsöztesíthető. Az egybevetés modern módszerére gondolunk.

Erdődi József orosz nyelvtana az első [9], amely már a tudományosság igényével igyekszik érvényesíteni az egybevetés módszerét az orosz vidék rendszerezésénél. Szerinte „a magyar nyelvben sem ismeretlen a cselekmény befejezett és nem befejezett volta közötti különbségtétel. Az ilyen ígépárok: *tanul — megtanul, küld — elküld, ismertetek — megismertetek, végezzük — elvégezzük* két alakja közül az első egy folyamatban levő cselekvést fejez ki, jobban mondva a cselekvés folyamatban létét, viszont a második a befejezettséget, illetve a befejezésre való törekvést. „Amíg azonban a magyarban nem minden ígéhez járulhat előképző a cselekvés „befejezettségének” érzékeltetésére (*aggasztani, veszélyeztetni*), az orosz ígéknek csaknem mindig két szemléletformája különböztethető meg, a befejezett és befejezetlen alak. Mármost *Erdődi* úgy látja, hogy „a két szemléletforma részben megfelel a magyar nyelvszókásoknak”. Ugyancsak megfelel szerinte a magyar nyelvszókásoknak az is, hogy az orosz befejezett ígének csak múlt és (egyszerű) jövő ideje, a folyamatos ígének pedig három ideje van. „A magyar nyelvben a befejezett szemléletű alakoknak a jelen ideje egész egyszerűen állhat jövő idő helyett. Pl. „*elmegyek*”. *Erdődi* a befejezett ígék egyik alapvető tulajdonságának azt tartja, hogy eredményt fejeznek ki, holott az eredmény kifejezése a befejezett ígékkel jelölt cselekvéseknek csak egyik sajátos esete, mint ezt ő könyve más helyén maga is megjegyzi [10]. A mai orosz nyelvtanok mintájára a két viden belül *Erdődi* is különféle „alcsoportokat” (*Aktionsartokat*) különböztet meg. A befejezett szemléletű ígék képzésével kapcsolatban ismételtelen rámutat arra, hogy a befejezett ígék egyik leggyakoribb képzésmódja — a befejezetlen alakból előképzővel képzett alak megfelel a magyar képzésmódnak: *tanul — megtanul, megy — elmegy, verte — megverte, veszni — elveszni*. Ezekben a befejezett ígékben az ígékötő eredeti jelentése már elhomályosodott, a „*meg* — ígékötőből kivett a *mögött, mögé*, az *el*-ből eltűnt az *elé*-, a *szét*-ben is csökkent a *széjjel* jelentés stb. Határozószókban még fellelhető az eredeti jelentés. Az ilyen ígékötők már tartalmilag üresek (*prefiksz pustyje*), nincs meg bennük a jelentés. Csak az a rendeltetésük (funkciójuk), hogy befejezett aspektusú ígék képezhesünk velük.”

Mármost a legtöbb kutató szerint az oroszban is vannak „üres” ige-

kötők, amelyek a „reális” igekötőkkel ellentétben az igéknek csak a vidjét változtatják meg anélkül, hogy lexikai jelentésük is megváltoznék. Ilyenek Erdődi szerint az *s-*, *po-*, *za-*, *raz-*, amelyeknek eredeti jelentésük „össze, mögé, után”, „szét” stb. volt, pl. *sojti* — *összegyűlni*, *podelat'* — *utánozni*, *zagljanut'* — *benézni*, *razobrat'* — *szétszedni*. Ma már ezeknek az előképzőknek nincs meg a régi önálló jelentésük, és csak arra szolgálnak, hogy befejezetté tegyék a befejezetlen igéket. Erdődi számos példával igazolja, hogy az oroszban szinte minden előképzőnek (igekötőnek) lehet befejezett (perfektív) aspektust képző rendeltetése, amelyeknek egy része a magyarban is visszaadható igekötős alakokkal: pl. *lopni* — *ellopni*, *fűteni* — *átfűteni*, *ültetni* — *beültetni*. Igaz — jegyzi meg Erdődi —, hogy az orosz befejezett igék előképzői rendszerint — csakúgy, mint a magyarban — elvesztették már eredeti térbeli jelentésüket, pl. *pere* — *át*, *vy-*, *u* — *ki*, *po* — *mentében*, *-ig*, *iz* — *ki*, *ras* — *szét* stb., stb., de mindig csak egy valamelyik előképzős alak szolgál befejezett alakként ugyanabban a jelentésben. A többi előképzős alakban az előképző megtartja és kifejezi eredeti jelentését. Pl. *delat'* befejezett alakja *sdelat'*, viszont *peredelat'* — *átalakítani* alakban megmaradt az előképző eredeti jelentése. És ebből igen fontos módszertani következtetésre jut: „... fontos megjegyeznünk, hogy melyik igéhez milyen igekötővel képezzük *ugyanolyan*, az alapigével azonos *jelentésben* a befejezett alakot.” E valóban fontos elv ellen — sajnos — tankönyveink gyakran vétének, amikor az egyes igéket csak a szövegben előforduló alakjukban adják meg a szótárukban, vagyis mellőzik az ige vid-párját.

Végül arra is rámutat, hogy a magyar *-gat*, *-get* képzős igéknek gyakran az orosz *-yva*, *-iva-*, *-va* képzős igék felelnek meg.

Mint láttuk, Erdődi és sok más kutató véleménye szerint is a *soversennyj vid* megértéséhez a magyar igekötőkön keresztül vezet az út. Ez indít bennünket arra, hogy kissé időzzünk a magyar igekötők problémájánál.

Dr. Pavel Bujnák 1928-ban Prágában megjelent terjedelmes tanulmányában [11] azt igyekszik bizonyítani hatalmas anyag alapján, hogy a magyar nyelvnek eredetileg nem voltak igekötői, és azok valamennyien egyes szláv nyelvek hatására jöttek későbbi időpontban létre. Ha egyes finn-ugor nyelvekben mégis vannak igekötők, szerinte azok is idegen hatás eredményei. (Észt, mordvin, vogul stb.) Érdekes, hogy egyik legnagyobb nyelvészünk, Simonyi Zsigmond is legalább két előképzőnkőről, a *meg-* és *el-*ről azt állítja, hogy azok kétségtelenül szláv típusúak. Bujnák hivatkozik arra, hogy a legrégebb magyar nyelvemlékekben nincsenek prefixumos igék. A prefixumok használata a magyarban szerinte még a XV. és XVI. században nem volt általános. Az e korból származó nyelvemlékekben gyakoriak az olyan prefixum nélküli igék, amelyek ma már csak igekötősök lehetnek. A magyar igekötők kimutatható kisebb német vagy latin hatás mellett általában szláv hatásról tanúskodnak, mégpedig konkrétan a szlovén, a cseh és szlovák nyelv hatásáról — mondja Bujnák. Sorra veszi a magyar igekötőket, és

azt igyekeznek bizonyítani, hogy még funkcióikban is azonosak a szláv igei előképzőkkel. Az *el-* igekötő szláv eredetét bizonyítja szerinte az is, hogy ez régen, ha határozókhöz járult, ugyanúgy felső fokot fejezett ki, mint a szláv *pre-* vagy a latin *per-*. A magyarban az *el-*-nek ez a funkciója a XVI. századdal vette kezdetét, később megszűnt ez a funkciója. („*Elrégen, elkésőn.*”) *Bujnák* nagy fontosságot tulajdonít a prefixum helyének is a mondatban. Az észti és lapp nyelvben azt látjuk — mondja —, hogy parancsoló módban, mint a németben, az ige mögé kerül. Az Oroszországban élő finnugor népek nyelvében azonban nyilván orosz hatásra, még a parancsoló módban sem hagyja el helyét a prefixum. Ez szerinte szláv befolyásra vall eleinte még a magyarban is. Kezdetben ugyanis itt is megőrizte helyét a prefixum még a parancsoló módban is, és csak később került az ige mögé, valószínűleg német hatásra. Hivatkozik arra is, hogy mind a magyar, mind a szláv előképzők a jövő idő jelentését kölcsönzik az igének. Nem lehet véletlen — hangsúlyozza *Bujnák* —, hogy a magyar prefixumok minden funkciója nagy hasonlóságot mutat fel a szláv prefixumokkal, és el kell ismerni, hogy a magyar prefixumok alkalmazása szláv befolyás alapján fejlődött ki.

Zsirai Miklós az obi-ugor igekötőkről szóló tanulmányában határozottan visszautasította és megcáfolta *Pavel Bujnák*nak azt az alapvető tételét, hogy az igekötőrendszer teljesen idegen a magyarságtól. Ugyanerre az álláspontra helyezkedik *J. Soltész Katalin* is kitűnő munkájában az ősi magyar igekötőkről [12].

Soltész Katalin megállapítja, hogy történetileg tekintve az igekötők a határozószó szófaji kategóriájához tartoznak. Eredeti jelentésük azonban gyakran annyira elhomályosul, hogy már csak az ige jelentésének bizonyos módosulását fejezik ki (*meqlát, elromlik, felkiált*). „Ebben a használatban képzőszerű elemnek (v i d) tekinthető. Az igekötők önálló jelentéstartalmat hordozó és képzőszerű funkciója között szinte észrevehetetlen az átmenet; ugyanaz az igekötő előfordulhat teljes értékű határozószóként és puszta módosító elemként.”

Soltész Katalin tehát úgy látja, hogy a magyar igekötők néha vid-jelentés hordozói, ez a fenti idézetből világosan kitűnik. Rámutat továbbá arra, hogy már régebbi nyelvtaníróink is észrevették a magyar igekötők ún. perfektív funkcióját. „A perfektív funkció bizonyos mértékű felismeréséről, legalábbis megsejtéséről tanúskodik az is, hogy régi nyelvtanaink az igekötőt gyakran mint a jövő idő jelét tárgyalják (*megbánom — poenitebit*).” (*Molnár Albert* latin szótára a magyar igekötős igéket futurumban álló latin igealakokkal fordította!) *Budenz József* az igekötők perfektíváló funkcióját az eredeti irányjelentésből vezeti le. Ebben a vonatkozásban az indoeurópai, nevezetesen a szláv hatás gondolata először a cseh *Zahourek*nél jelenik meg, de — mint már említettük — *Simonyi Zsigmond* is a szláv hatás mellett száll síkra [13]. *Simonyi* gondolatát azonban, amely szerint a magyar igekötők perfektív funkciójukat a szláv ige-prefixumok hasonló szerepének hatására fejtették ki, a magyar nyelvészek általános elutasítással fogadták. (*Asbóth Oszkár, Fokos Dávid, Gombocz Zoltán* stb.) *Zahourek* és *Simonyi* elgon-

dolására épül aztán *Pavel Bujnák* már említett tanulmánya, aki az összes finnugor igekötőket a különféle szláv nyelvek hatására vezeti vissza.

Soltész Katalin szerint „az igekötők kialakulása, jelentésfejlődése, funkcióik kibontakozása a magyar nyelv belső fejlődési törvényeinek megfelelően ment végbe; az idegen nyelvek gyakran kétségtelenül kimutatható hatása csaknem mindig már meglevő belső fejlődési tendenciákat erősített” [14]. Mindenesetre megállapítható, hogy pl. a *meg-* igekötő, amelyet *Bujnák* a szláv *za-* és *po-* igeprefixumok különböző jelentéskategóriáiba kényszerít bele, már első előfordulásakor is teljesen kifejlődött perfektív funkciót mutat. A *meg-* igekötő, amely legmesszebbre jutott el az absztrakció útján, perfektív funkciójában ma is rendkívül eleven és termékeny. (*Megcáfol, megmos, megvarr, sőt: megjelent vmit, meghibásodott* stb.) Perfektív funkciója mellett meg kell említenünk konkretizáló funkcióját is. A pusztá ige általánosságban fejezi ki a cselekvést, a *meg-*es pedig egyszeri, meghatározott előfordulásban... „Jó földben terem a búza” általában, de egy meghatározott földdarabon *me g t e r e m* a búza. Ilyenek: *megbecsül, megbír, megbízik, megég* (pl. szén a kályhában), *megkövetel, megtúr* stb. A kódexek kora óta eleven, bár nemigen termékeny kategória. „Olyasféle használat ez — állapítja meg *Soltész Katalin* —, mint a szláv nyelvekben az *opredeljonnyj — neopredeljonnyj vid*, amelyből a *soversennyj — nesoversennyj vid* fejlődött.” A perfektív *meg-*es igék között vannak olyanok is, amelyek a cselekvés eredményességét jelölik, akár egyes orosz előképzős igék. *Vö. keres — megkeres*. Az utóbbi igében nemcsak az jut kifejezésre, hogy a keresés benne végetért, hanem azt is kifejezi, hogy a keresés elérte célját —, amit megkerestünk, azt meg is találtuk. Érdekes a *meg-* ún. félperfektív funkciója, amelyhez hasonló jelenség az oroszban nem mutatható ki. Erre vonatkozólag *Soltész* a következő példát idézi *Deme László* alapján: „A Vörös Hadsereg már Sztálingrád előtt is állandóan *gyengítette* ellenfelét, s ezzel eléggé *meggyengítette*, de Sztálingrádig még nem *gyengítette le* annyira, hogy döntő csapást mérhetett volna rá” [15]. Itt a folyamatos *gyengít-*tel szemben a *meggyengít* eredménye a *legyengít-*éhez képest csak részleges.

Soltész Katalin kimutatja, hogy a *meg-* igekötő kifejezhet mozzanatosságot, befejezettséget, rezultativitást. Néha teljesen megváltoztatja az ige lexikai jelentését (*lép — meglép*). A *meg-* az igei aspektus kifejező eszköze, perfektív jelentése 70—80 %-os.

Ami a többi, ősi magyar igekötőt illeti (*el-, ki-, be-, fel-, le-*), *Soltész Katalin* azokról is bebizonyítja, hogy többé-kevésbé mindegyik rendelkezik a perfektivitás funkciójával, mely közel viszi őket az orosz igei előképzők *vid-*funkciójához.

A magyar igekötőknek természetesen változatos, többfajta funkciója van, de egyik fő funkciója kétségtelenül az igei aspektus kifejezése. „Az igekötők irányjelentésének tágulásával előtérbe kerül az a mozzanat, amelyben mind a hat igekötő összetalálkozik, és amelyet joggal tarthatunk az igekötők legfontosabb jellemvonásának: az igei aspektus kifejezése” [16]. Az igekötő a cselekvés beállítását (ha nem kezdő vagy

mozzanatos képzős igékről van szó) mindig egy sajátos mozzanat kíséretében érzékelteti: tartós, nem változó állapotot jelentő, ún. „nyugvási” igéket fejlődő állapotot jelentő, ún. „mozgási” igékké változtat. Az áll ige pl. nyugvást fejez ki, a megáll pedig mozgást, amelynek eredménye a pusztá igében megnevezett nyugvás. Az effajta különbség *Soltész Katalin* szerint szintén aspektuskülönbség, amelyet a magyar nyelv igekötővel fejezhet ki.

Az igekötős igék jelen idejének jövő időt tartalmazó jelentésében több régi nyelvtanírónk is az igekötők perfektív funkcióját ismerte fel. Amíg azonban ez a jelenség az orosz perfektív igékkal kapcsolatban szinte általános, meg kell jegyeznünk, hogy a magyarban az igekötős igék jövő idejű vonatkozása nem törvényszerű, csak másodlagos jelenség, a perfekció következménye [17].

Összefoglalóan a következőket állapítja meg *Soltész Katalin* a hatósi magyar igekötőről:

„Ha vannak is közöttük olyanok, amelyeknek kialakulásában idegen hatás működött közre, ezek nem állnak ellentétben az általános fejlődési tendenciával. A magyar igekötő-rendszer kétségkívül önálló, belső nyelvi fejlemény.” „Semmi okunk sincs... feltételezni, hogy a magyar igekötő-rendszer a szláv nyelvek valóban feltűnően hasonló igeprefixum-rendszerének mintájára keletkezett.” „A nagyfokú hasonlóság a magyar igekötők és a szláv (meg általában az indoeurópai) igeprefixumok használata között nem kölcsönzésből, hanem egymástól független, párhuzamos fejlődésből ered” [18].

Mivel *Soltész Katalin* a régi magyar nyelvemlékeken kívül a publicisztika, a nyelvjárások, több magyar klasszikus és kortárs művére támaszkodva végezte el az igekötők vizsgálatát, számszerűen kimutatva az egyes igekötők használatának minőségét, vizsgálatainak eredményét szinte perdöntőnek kell elfogadnunk abban a vonatkozásban, hogy van-e a magyar nyelvben vid vagy nincs. Fejtegetései azt mutatják, nem kétséges, hogy a magyar igekötők rendelkezhetnek és már a legrégebb időktől kezdve rendelkeztek is bizonyos vid-funkciókkal, ha a vid-rendszer olyan következetes kialakulásáról, mint a szláv nyelvekben, a magyarban természetesen nem is beszélhetünk. Módszertani vonatkozásban közömbös azonban részünkre az, hogy van-e vagy nincs teljes vid-rendszer a magyarban, a lényeges csupán az, hogy bizonyos magyar nyelvi tények lehetővé teszik részünkre az egybevetést, az orosz vid-rendszer megközelítését, jobb megértését. Jelenleg azonban még e tekintetben sem alakult ki egységes álláspont a magyar nyelv kutatói között, mert egyesek véleménye szerint a magyar nyelvből teljesen hiányzik az orosz nyelvben meglevő igeszemlélet.

Egyetérthetünk-e ezzel az állásponttal? Nézzük meg mindenesetre, hogyan nyilatkozik e kérdésben *K. E. Majtinskaja*, aki háromkötetes, az oroszok részére írott magyar nyelvtanában többször is érinti ezt a problémát [19].

Szerinte a magyarban elsősorban szuffixumokkal és részben prefixumokkal fejezzük ki a vid-árnyalatokat. A két képzésmód közül a

szuffixáció a régebbi, ezt bizonyítja a vid-árnyalatokat kifejező szuffixumok nagy tarkasága, valamint az is, hogy az összes finnugor nyelvekben gazdag lehetőség van a vid-jelentéseknek szuffixumokkal való kifejezésére. A prefixáció és szuffixáció — mondja K. E. *Majtinskaja* — egymáshoz viszonyítva funkcióbeli különbséget mutat fel. Prefixációval fejezzük ki bizonyos mértékig a cselekvés befejezettségét, a szuffixációval pedig a cselekvés *mennyiségi* sajátosságait állítjuk egymással szembe: a tartósságot a rövidséggel és mozzanatossággal, az ismétlődést az egyszerűséggel.

Más szavakkal — amíg a prefixáció a vid-jelentés hordozója, addig a szuffixációval főleg cselekvésmódokat képeznek a magyarban. Ezenkívül a magyar igekötők kifejezte vid-árnyalatok is csak éppen emlékeztetnek az orosz befejezett igékre, de azzal teljesen nem azonosak. A befejezettség árnyalatát kifejező magyar előképzős igékből képezhetők a melléknévi igenevek olyan alakjai is, amelyek megegyeznek a folyamatosság árnyalatát kifejező igék melléknévi igeneveinek időalakjaival, míg az orosz befejezett és folyamatos igéket, mint ismeretes, megkülönböztetik egymástól az időalakok képzési módja és a melléknévi igenevek rendszere is. Ezért nem lenne teljesen helyes — jegyzi meg *Majtinskaja* —, ha az ilyen igepárokat, mint *írni* — *megírni* az orosz *pisat'* — *napisat'* megfelelőinek tekintenénk, mivel a „befejezett” *megírni* igének lehet jelen idejű alakja és jelentése is.

Szerintünk ez nem cáfolata annak, hogy a fenti igepárok egymásnak megfelelő igepárok, hiszen az oroszban is lehet néha a perfektív igének jelen idejű jelentése, ha oly ismétlődő mozzanatos cselekvést jelöl, amely tartós cselekvés háttere mellett megy végbe: „*To kak zver', ona zavojet, To zaplačet, kak ditja.*” (Puškin, Zimn. več.)

Abban viszont igaza van *Majtinskajanak*, hogy a magyar igekötős és egyszerű igét néha egyformán kell fordítani oroszra: „*Ő mindennap megír egy levelet*”, vagy „*Ő mindennap ír egy levelet*” oroszra fordítva egyformán: „*On ježegodno pišet po pis'mu.*” A két ige között persze magyar szempontból is nyilvánvaló a különbség (a vid-különbség!). Az első mondatban az ige előképzője elég pontosan kifejezi, hogy a cselekvés alanya nemcsak írja a leveleket, hanem az írást be is fejezi teljesen, a másik mondatban azonban az ige jelentéséből nem derül ki, hogy befejezést nyer-e a levél írása vagy nem.

Majtinskaja több példával illusztrálja, hogy a magyar igekötős és perfektív jelentésű igéknek az oroszban gyakran folyamatos ige felel meg. Ilyen példákat később magunk is fel fogunk sorolni. Ez azonban annál többet, hogy a magyarban nincs olyan következetesség a vidék kifejezésében, mint az oroszban, nem bizonyít.

Abban sem tudunk teljesen egyetérteni *Majtinskajával*, hogy az előképzőkkel kifejezett vid-jelentések a magyarban azért nem tekinthetők nyelvtani kategóriáknak, mert az előképzők többsége csak korlátolt mennyiségű igenél fejez ki vid-jelentést. Az igék többségéhez még a *meg-* előképző sem kapcsolható — mondja *Majtinskaja* —, pedig, mint már láttuk, az idők folyamán ez absztrahálódott leginkább és szinte a

vid-jelentések kifejezésére specializálódott. Csakhogy, mint az újabb kutatásokból kiderült, az orosz igék jelentős mennyiségének sincs vid-párja és az orosz prefixumok sem grammatikalizálódtak mindig. Igaz viszont, hogy ennek ellenére az oroszban a befejezett igék képzésének elég logikus rendszere alakult ki, amelyeknek megvannak a maguk különböző morfológiai és fonetikai sajátosságaik, de ugyanakkor egyforma nyelvtani tulajdonságokkal is rendelkeznek (pl. lehet belőlük egyszerű jövő időt képezni, nincs cselekvő és szenvedő alakú jelen idejű melléknévi igenevük). Ezeket az igéket szembe lehet állítani a folyamatos igékkel, amelyek megint más nyelvtani tulajdonságokkal rendelkeznek.

A magyar és orosz igei előképzőket a többek között élesen megkülönbözteti egymástól az is, hogy az összes magyar előképzők előfordulhatnak párosan is. Az előképzők ilyen megismétlődése a cselekvés szabálytalan megismétlődését jelöli, amely az orosz vidék segítségével alig adható vissza: „*Vissza-visszanéztem a Kárpátokra... alig látszóttak a homályban*” — „*Ja to i delo ogljadyvalsja na Karpaty... oni vo mrake počti ne byli vidny*”.

Dr. Péter Mihály egyik előadásában hasonló jelenségre hívta fel hallgatói figyelmét [20]. Utánanézett — mint mondotta — annak, hogyan fordították le Arany János „Családi kör”-ének ezt a sorát: „*Meg-megáll, körülnéz...*” Szerinte a fordításnak („*vdrug zastynet, gljanet...*”) egyáltalában nem sikerült hűen tükrözni az eredeti gondolatát.

Már említettük, hogy a határozószói eredetű igekötők az igékkel egyre jobban összeolvadtak az idők folyamán, miközben egyre jobban grammatikalizálódtak és elvesztették lassanként eredeti jelentésüket. Ennek a folyamatnak tanúi lehetünk mind az oroszban, mind a magyarban, de ez utóbbiban a grammatikalizálódás nem ment oly nagy mértékben végbe, mint az oroszban. Ennek bizonyítására elég, ha csak arra hivatkozunk, hogy a magyar igekötők önállóan is előfordulhatnak, el is szakadhatnak igéjüktől, ami az oroszban nem lehetséges.

A magyar vid-vonatkozású utóképzőket *Majtinskaja* két nagy csoportra osztja jelentésük alapján:

1. olyan utóképzőkre, amelyek tartósságot, ismétlődést vagy széttagoltságot fejeznek ki, és 2. olyan utóképzőkre, amelyek rövidséget, mozzanatosságot, a cselekvés kezdetét fejezik ki. A vid-árnyalatokat kifejező utóképzők a magyarban — ellentétben az oroszsal — néha megváltoztatják az ige jelentését is: *szūr-ni* — *szürcsölni*, *lát-ni* — *látogat-ni*.

Végeredményben *Majtinskaja* elismeri, hogy bizonyos vid-jelentéseket morfológiai eszközökkel a magyar nyelv is kifejezhet, ha más, *mennyiségi* síkon is jutnak azok szerinte ott kifejezésre. Ez más szóval azt jelenti, hogy a magyar nyelv elsősorban a cselekvésmódok kifejezésére képes, a vidéket pedig csak bizonyos korlátok között fejezheti ki.

Felvetődik a kérdés: előny-e vagy hátrány-e, hogy a magyar nyelvben van az orosz vidékhez hasonló igeszemlélet? Didaktikai szempontból mi előnyösebb, ha egy olyan hangot kell megtanítanunk, amely egyáltalában nincs meg anyanyelvünkben, vagy egy olyant, amelyhez hasonló, ha nem is vele azonos, anyanyelvünkben is megvan? Dr. Péter

Mihály a már hivatkozott előadásában afelé hajlott, hogy a hasonlóság csak zavar és egy, a nyelvünktől teljesen idegen hang megtanítása könnyebb. Ebben van is valami igazság, különösen ha arra gondolunk, hogy hasonlóság esetében könnyen felléphet mindig a vulgarizálás veszélye, amint ez pl. a vidék tanításában is lenni szokott — mutatott rá Péter Mihály helyesen. Véleményünk szerint azonban mégsem mondhat le a tanítás az egybevetés módszeréről és feltétlenül rá kell mutatnunk az oktatás folyamán éppen azokra a szempontokra (egyezősekre és ellentétekre), amelyeket Péter Mihály oly nagyszerű, világos logikával csoportosított előadásában.

Az orosz igei előképzőket ő is azok eredete és funkciója szerint csoportosította. Az eredetileg térbeli, lokális jelentésű előképzők — mint ismeretes — mind a magyarban, mind az oroszban különböző változásokon estek át. Az oroszban szó- vagy formaképző elemekké válva később a cselekvés irányát, még később idejét is kezdik kifejezni. A magyarban ugyanazt a szemantikai fejlődést látjuk az igekötőkkel kapcsolatban, mint az oroszban. Péter Mihály a következő példákat idézte: *átmenni a hídon* — lokális jelentés, *átalussza az éjszakát* — időbeli jelentés, és még elvontabb: *a tanár átnézte a füzeteket*. Ez utóbbi példában az „át” igekötő perfektivizáló funkciót fejtett ki. Az igekötőknek ezt a sajátosságát — mint láttuk — Soltész Katalin is kiemelte. De vajon a perfektivizálás elegendő támpont-e arra, hogy a magyarban is beszéljünk vidről? Ezt a kérdést még Péter is nyitva hagyta.

Láttuk, hogy *Majtinskaja* a magyar ige szemlélet ún. mennyiségi aspektusát domborította ki, ami nem azonos az orosz vidék kifejezte minőségi változások érzékeltetésével. Rá kell azonban mutatnunk arra, hogy még az orosz nyelvészek között sincs egyetértés abban, mit nevezünk mennyiségi és mit minőségi különbségnek, az Aktionsartok (cselekvésmódok) pedig néha annyira összefonódnak a vidékkel, hogy nem könnyű őket megkülönböztetni egymástól. Az eredményesség kifejezése felfogható pl. önálló cselekvésmódnak és vidnek is, úgyhogy csak azért, mert a magyar igekötős vagy szuffixumos igék inkább a cselekvés mennyiségi oldalát hangsúlyozzák ki, nem állítható, hogy a magyar nyelvből éppenséggel hiányzik a vid kategóriája.

A vidék morfológiai mechanizmusa a magyarban nem mindig egyezik meg az orosz vidék mechanizmusával. Ez tény. A *vypolnjat'* — *vypolnit'*, *zagovarivat'* — *zagovorit'* igepárokat a magyarban csak lexikai eszközökkel fejezhetjük ki. Nincsenek *rešat'* — *rešit'*, *brosat'* — *brosit'* típusú igeink sem, de a prefixáció és szuffixáció igen gyakran az orosz vidékkel azonos funkciókat tölt be a mi igerendszerünkben is, maga a szemlélet, az igeaspektusok két egymással szembeállítható arca pedig feltétlenül megvan a magyarban is.

Péter Mihály az orosz igei előképzők grammatikai funkciójáról beszélve megállapította, hogy az kettős irányban hat:

1. megváltoztatja az ige *zalog*-ját, a tárgyatlan igéket tárgyassá alakítja át: *letat'* — *proletal 1000 kilometrov*,

2. pusztán a vid-kategória képzésére szolgál (*itti* — *pojti*).

Az előképzők első grammatikai funkciója megvan a magyarban is: *élni* — tárgyatlan, *átélni* — tárgyas, *verekedni* — tárgyatlan, *kiverekedni* — tárgyas s i. t. Ami a másik funkciót illeti, ott kétségtelenül bonyolultabb a helyzet. E tekintetben legfeljebb egyes magyar igekötők perfektívizáló funkcióját lehetne a orosz viddel párhuzamba állítani, de a kettő nem ugyanaz! Mi hát a lényeges különbség köztük? Ezt a kutatás még nem tisztázta eléggé.

Hogy a magyar és orosz igeszemlélet nemcsak a szemléletben, hanem a morfológiai kifejező eszközben is mennyire egybeesik néha, arra csak egyetlen példát említnék most meg: *My ješčo neskol'ko raz povtorim, čtoby zakrepiť dostignutyje rezul'taty* — Még néhányszor megismételjük ezt, hogy rögzítsük az elért eredményeket. A „néhányszor” arra utal, hogy a cselekvés ismétlődik. Ennek ellenére a befejezett alakot használjuk, mert minden alkalommal a cselekvés egésze, kezdete és vége lebeg szemünk előtt. Hogy az orosz ilyen vagy hasonló esetben melyik időt használja, pusztán attól függ, hogy hogyan szemléli a cselekvést. Mondhatná az orosz így is: *My ješčo neskol'ko raz eto povtorjajem, čtoby zakrepiť dostignutyje rezul'taty* — Még néhányszor meg fogjuk ismételni, hogy rögzítsük az elért eredményeket. Látjuk: a magyar igehasználát is a szemlélettől függ. Az a kérdés, mit akarunk hangsúlyozni, az ismétlés egészét, vagy csak az ismétlés tényét. Az első esetben — mint láttuk — a magyarban is szintetikus jövőt használunk.

Az egybevetés fontos elvét domborítja ki *Banó István* is „Az orosz ige és tanításának néhány kérdése” című tanulmányában [21]. „Az orosz és a magyar nyelvtani jelenségek egybevetésével ugyanis két fontos módszertani elvet szolgálhatunk. Az anyanyelvből való kiindulás és a nyelvi jelenségek következetes összevetése egyrészt az orosz nyelvtani jelenségek tudatosabb és szilárdabb elsajátítását biztosítja, alapot ad a helyes fordításhoz; ugyanakkor azonban anyanyelvünk mélyebb és tudatosabb megismerését is előmozdítja” [22].

Banó István a következőkben foglalta össze az orosz ige folyamatos és befejezett szemléletének megfelelőit a magyar nyelvben:

1. Az igehez megfelelő igekötő járul. Az így képzett ige pár rendszerint megfelel az alapigéből formaképzés útján nyert orosz szemléleti pároknak: *strojit'* — *postrojít'*, — *építeni* — *felépíteni*.

Vegyestövű, szuppletív ige párral nem egyszer találkozunk a magyarban is, néha az oroszsal párhuzamosan: *govorit'* — *skazat'* — *beszélni* — *mondani*, néha eltérően: *kurit'* — *zakurit'* — *dohányozni* — *rágóújtani*.

3. Néha az oroszhoz hasonlóan, a magyarban is igéből képzett igével fejezzük ki a cselekvés megfelelő szemléletét: *čerkat'* — *čerknut'* — *firkál* — *firkant*, *dvigat'* — *dvinut'* — *mozgat* — *(meg)mozdít*, *otkryt'* — *otkryvat'* — *kinyít* — *kinyitogat*.

Ezek *Banó* szerint a megfelelés legfontosabb lexikai formái. Emellett előfordulnak olyan esetek is, amikor mondattani eszközök fejezik ki a magyarban bizonyos ige szemléletét.

4. A lexikából való átmeneti formákat alkotnak a körülírás egyes

esetei: *pet'* — énekelni, *zapel'* — énekelni kezdeni, *plakat'* — sirni, *zaplakat'* — sírva fakadni.

5. Az igekötő a magyar igének is rendszerint nemcsak a befejezettség jellegét kölcsönzi, hanem jelentését is módosítja. Pl. a m e g y igéből: *elmegy, felmegy, kimegy, bemegy* stb.

Arra a kérdésre, hogy tesz-e az orosz nyelvhez hasonló különbséget a magyar nyelv a cselekvés befejezettsége és folyamatossága között, *Banó* azt válaszolja, hogy mind az a nézet, mely szerint teljes párhuzamosság van e jelenséggel kapcsolatban az orosz és magyar nyelvben, mind a másik nézet, amely ennek éppen az ellenkezőjét állítja, miszerint a magyarban a cselekvés befejezettségének és befejezetlenségének a jelölése teljesen hiányzik — egyaránt téves. Az igazság szerinte a kettő között van: „a magyarban is van hasonló jelenség, de ez nem teljesen azonos az orosz nyelv igeszemléleti kategóriájával.”

A magyar nyelvben ugyanis — állapítja meg *Banó* — a megkülönböztetés alapja a folyamat és az eredmény szembeállítására. Az eredmény előtérbeállítására a magyarban is általában igekötőt használunk (*olvasni* — *elolvasni*). Ebben tehát hasonlít az orosz nyelvre, de eltér tőle abban, hogy a magyarban a befejezett igének is lehet jelen ideje. (Néha — mint láttuk — erre az oroszban is van precedens!) Hasonlít a magyar az oroszhoz abban is, hogy a magyar igekötős igék jelen idejű alakja is legtöbbször jövő időt fejez ki: *elolvasom* ezt a könyvet, *megtanulom* a leckét. Abban viszont ismét különbség van a két nyelvben, hogy a magyarban befejezett aspektusú igéből is lehet „fogok” segítségével jövő időt képezni: *el fogom olvasni* ezt a könyvet. „A legfőbb különbség tehát az, hogy a magyarban a befejezettség és folyamatosság nincs szoros kapcsolatban az igeidővel.”

Banó István rámutat még további különbségekre is. Bizonyos esetekben a magyar nyelv nem fejezi ki az orosz ige szemléletbeli változatait: az orosz *nadojedat'* — *nadojest'* igepárokra a magyarnak csak 1—1 szótári alakja van: *untatni*.

Igaz, hogy az „untatni” és még sok más magyar igének nincs befejezett párja. Az újabb kutatások azonban azt is megállapították, hogy az oroszban is sokkal nagyobb az ún. párnélküli igék száma, mint azt eddig vélték.

Sok esetben — állapítja meg *Banó* — a magyar nyelv bizonyos mondatokban nem használ befejezett vagy befejezetlen szemléletű igéket az orosz nyelvvel megegyező párhuzamossággal, bár megvan a magyarban is az orosz igének megfelelő befejezett és folyamatos igepár: *My často priglaszajem k nam učenikov drugich škol* — *Mi gyakran meghívjuk hozzánk más iskolák tanulóit*. (Az oroszban folyamatos, a magyarban befejezett ige van.) De fordíthatnók az előbbi orosz mondatot így is: „Mi gyakran hívjuk meg hozzánk más iskolák tanulóit”, de ez esetben nem az eredményt, hanem a cselekvés folyamatát emelnénk ki. Ezenkívül — szögezi le *Banó* [23] —, hogy a magyarban az igekötőnek az igtől való elválasztása sok esetben akkor is megtörténik, amikor az oroszban megmarad a befejezett alak. Így pl. igéknek a kell, szüksé-

ges szavakkal való kapcsolata a tagadás vagy felszólítás esetében stb. Pl. *Ja dolžen napisat' pis'mo* — meg kell írnom a levelet, *ja ne napišu pis'mo* — nem írom meg a levelet, *napiši pis'mo* — írd meg a levelet.

A vidékkel kapcsolatos lényegesebb magyar állásfoglalások sereg-
szemléje nem volna teljes, ha nem hivatkoznánk *dr. Szabó Miklós* Az orosz nyelv tankönyve című művére, amelyet az orosz nyelvi ismeretek pontos leírása és rendszerezése szempontjából alapvető munkának kell tekintenünk. A vidéket jellemezve ő is az igével kifejezett cselekvés folyamatának és eredményének a szembenállását domborítja ki és megjegyzi, hogy a magyar nyelv is jól ismeri ezt a jelenséget. (A tanuló *tanulta* a leckét, a tanuló *megtanulta* a leckét, holnap levelet *fogok írni*, holnap *megírom* a levelet stb.) „A magyarban azonban a kétféle alak kifejezése nem olyan következetes és pontos, mint az oroszban, ahol — eltekintve néhány igétől, amelyeknek jelentésüknél fogva vagy csak folyamatos vagy csak befejezett alakjuk van — minden igének megvan a folyamatos és befejezett alakja” [24]. Mint látjuk, Szabó Miklós is együtt tárgyalja a vidéket a cselekvésmódokkal, azokat szigorúan nem különbözteti meg egymástól, és így annak ellenére, hogy minden magyarzata a mélybe hatol, hogy eléggé áttekinthető táblázatban szemlélteti a folyamatos és befejezett alakok különbségét (talán csak a befejezett alak megkezdett cselekvését szemléltethetnénk jobban így: |~~~~|~~~~~), a vidék lényegét illetően bizonyos félreértésekre adhat alkalmat.

Láttuk, hogy *Banó István* az *otkryt'* — *otkryvat'* vidpár megfelelő magyar jelentését a *kinyitni* — *kinyitogatni* igepárban találta meg. Szerintünk az orosz vidpár jelentése magyarul egyaránt *kinyitni*, a *kinyitogatni* jelentésben az *otkryvat'* már nem vidpárja az *otkryt'* igének, mert az ismétlődő cselekvést kifejező „kinyitogatni” már Aktionsart, cselekvésmód, a *kinyitni*-hez képest más lexikai jelentéssel rendelkező új ige. Ezzel szemben a *csinál* — *megcsinál* típusú magyar igepárban mi is hajlandó vagyunk vidpárt látni. Más véleményen van *Dombrowszky József*, aki szerint ez igepár tagjainak jelentése között csak Aktionsart-beli különbségek vannak. Érvelése a következő [25]:

csinál duratív Aktionsart, „most foglalkozom valamivel” (de csak a jelenben, mert a múltban — határozatlan tárggyal — terminatív árnyalatú: *csináltam* egy széket; viszont határozott tárggyal ismét duratívva lesz),

megcsinál a cselekvés végére utal (de ez a jelentés egyszerűen a hangsúlyos igekötő jelentéséből fakad); jelen alakja többnyire a közvetlen jövőt jelenti — terminatív Aktionsart, ha pedig az igekötő az ige után áll, azt jelenti, hogy a cselekvés a vége irányában fejlődik. A „teljesen”, „egészen” határozószók nem használhatók a *csinálta*, *csinálja* alakok mellett, hanem csakis a terminatív *megcsinálta* mellett. A „megcsinál” többi jelentésárnyalata is mind Aktionsart jellegű.

Szerintünk azonban a duratív és terminatív Aktionsart nem zárja ki sem a folyamatos, sem a befejezett szemléletet. Az „éppen teszek (tettem, tenni fogok) valamit”, „valaminek a megcsinálásával vagyok elfoglalva” jelentések szintiszta folyamatos szemléletjelentések, tekintet

nélkül a terminatív vagy duratív Aktionsartra. Persze tagadhatatlan, hogy az igekötő szórendjévei, a határozott és határozatlan tárggyal, a hangsúllyal sok jelentésárnyalatot tud kifejezni a magyar, de ez nem bizonyítja azt, hogy a *csináld meg* (akár a *csi-* szótagon, akár az igekötőn van a hangsúly) vagy a „csinálod?” és „megcsinálod?” (ahol a hangsúly már nem tehető át) alakok Aktionsart viszonyban vannak egymással. Figyeljük meg a következő példákat: *varrtam a ruhát* és *megvarrtam a ruhát*. — *A kerítést csináltam, a kerítést megcsináltam*. E mondatokban az igekötős és igekötő nélküli igepárok jelentésében ellentét van; ez bizonyításra nem szorul. *Dombrowszky* terminológiája szerint mind a négy ige duratív és egyben terminatív cselekvést, Aktionsartot jelöl. A duratívum ellentéte a mozzanatosság volna, ez azonban nemcsak hogy nem fejeződik ki egyik igealakban sem, hanem a két cselekvés is olyan természetű, hogy mozzanatosnak el sem képzelhető. A terminatívum ellentéte pedig az aterminatívum volna, pl. így: *X. ruhát varr* — *X. már jól varr*. Ilyesminek azonban a fenti példákban nyoma sincs. Mindezek után a fenti igekötős és igekötő nélküli igepárok jelentésében — véleményünk szerint — az ellentét nem Aktionsart, hanem aspektus jellegű: a beszélő folyamatában, illetve teljességében, egészében szemléli ugyanazt a cselekvést.

Van-e hát *vid* a magyar nyelvben?

Mivel — mint láttuk — véleményünk szerint a *vid* nyelvtani kategória, e kérdés eldöntése a nyelvtani kategória általános értelmezésétől függ. Ezzel kapcsolatban pedig minden okunk megvan arra, hogy egyetértsünk *Szabó Zoltánnal*, aki e kérdésről a következőket írja:

„Azt a felfogást tartjuk... elfogadhatónak, amely szerint a nyelvtani kategória a tartalom és a forma ötvözete, vagyis ha egy nyelvtani tartalomnak, funkciónak valamely nyelvben önálló, szabályos rendszert alkotó, nem sokféle és merőben más természetű, hanem egyféle vagy jellegükben egymáshoz közelálló kifejező eszközei vannak, akkor a szóban forgó tartalmat vagy funkciót nyelvtani kategóriának tekinthetjük. Így értelmezve az aspektust meglevőnek tarthatjuk a magyar nyelvben, mivel a kifejező eszközök (igekötők, igekötők szórendje, igekötők ismétlése, hangsúlyos tárgy és határozó, igeképző) elég egységes rendszert alkotnak” [26].

III.

A fentiek ellenére koránt sincs szándékunk egyenlőségi jelet tenni az orosz nyelv *vid*-kategóriája és a magyar nyelv aspektus-kategóriája közé annál kevésbé, mert hiszen az egybevetés módszere, amelynek az utóbbi időben egyre több figyelmet szentel mind a pedagógia, mind a nyelvtudomány, nem is annyira az egyes nyelvek hasonló, mint inkább ellentétes, különböző jegyeit igyekszik legújabbban feltárni. *A. Reformatskij* egyik legutóbbi tanulmányában élesen szembeállítja egymással az összehasonlító és az egybevető módszert. Amíg az összehasonlító

módszer mindig történeti, addig az egybevető elsősorban a szinchroniára támaszkodik, és azt a különbözőt igyekszik megállapítani, amely minden egyes nyelvre külön-külön jellemző. A mindenáron való hasonlóság keresése mellett elsikkadhatnak a nyelvek egyéni, megkülönböztető vonásai, és ez sok kárt is okozhat a tanításnak. *Reformatskij* „provokációs” jellegűnek tartja azokat a hasonlóságokat, amelyeket két különböző eredetű vagy éppen rokonnyelv között megállapíthatunk, amelyek a legyőzése nagy gyakorlati nehézséggel jár. Mivel a nyelv rendszer, nem szabad csak egyes, izolált tényekre támaszkodni, kiszakítva azokat a rendszerből. Az egyes nyelvek kategóriáit kell egymással egybevetni! Tartózkodjunk a csábító és félrevezető állítólagos megegyezésektől, mert a tapasztalat azt bizonyítja, hogy sokkal nehezebb egy idegen nyelv olyan hangját elsajátítani, amelyhez hasonló kiejtésű anyanyelvünkben is van, mint fordítva, egy olyan hang elsajátítása, amely egyáltalán nincs meg anyanyelvünkben. A felületes egyezések idegenes kiejtésre, „akcentusra” vezetnek és idegen akcentus lehetséges nemcsak a fonetikában, hanem a grammatikában és lexikában is. A bolgár *stol* jelentése nem az orosz *stol*, hanem a *stul*; a cseh *čerstvy chléb*-nek sem „*čerstvyj chleb*”, hanem ellenkezőleg, „*svežij chleb*” felel meg az oroszban. Ezek a példák tehát arra figyelmeztetnek, hogy a nyelvek egybevetésénél ne a hasonló vonásokat keressük, mert azok rendszerint provokatív jellegűek [27].

Mi tehát a teendő, hogyan lehetne minél rövidebb idő alatt minél nagyobb eredményt elérni iskoláinkban a vid-oktatás terén? A már hivatkozott lipcsei konferencián *E. Seidel* professzor mindenekelőtt azt látta kívánatosnak, hogy megmagyarázza az *Aktionsart*, *aspektus* és *vid* közti terminológiai különbséget. Szerinte az *Aktionsart*ok objektív lexikai különbségekre vonatkoznak, az *aspektus*ok az állásfoglalás különbségeire utalnak, azaz a szubjektív különbségekre, a *videk* pedig, mint speciális szláv jelenség, az *Aktionsart* és *aspektus* jegyeit kombinálják egy alakban. Ezek szerint a *vid* komplex grammatikai kategória. De mennyivel visz közelebb bennünket ez a definíció a megismeréshez? Az *NDK* kiváló metodikus professzora, *dr. Otto Hermenau* joggal reagált erre a következőképpen: „Ich glaube, es ist uns ein leichtes Frösteln über den Rücken gelaufen, als wir hörten, dass nun noch eine neue Gruppe, jedenfalls unter neuer Definition, hinzutritt in Form des Vid usw., dass man das auch noch unterteilen muss, und wir fragen uns immer wieder: Wie bringe ich das eigentlich in der 5., 6., und 7. Klasse meinen Schülern bei?”

A még mindig nem eléggé tisztázott fogalmakat újabb és nem egészen tisztázott fogalommal szaporítani nem bizonyul tehát járható útnak. És még hozzá — a *vid* fogalmának meghatározásánál is bonyolultabb a *vid*-képzés problémája:

a) az előképzők hol pusztán a *vid*-jelentés hordozói („üres előképzők”), hol forma- és szóképző elemként lépnek fel (*vid* + lexikai jelentésváltozás), hol pedig csak a lexikai jelentés megváltoztatói (*bespokojit’* — *pokojit’* stb.);

b) az imperfektív képzőknek elismert *-yva-*, *-iva-*, *-va-* és *-a-* képzők hasonlóképpen: vagy csak a vid-jelentést változtatják meg, vagy a videt is, a lexikai jelentést is (az ismétlődés erősebb vagy gyengébb árnyalatával: „*My v pote lica dolžny syskivat' chleb svoj*” — *On snova vspominal vse podrobnosti pobedy, svojo spokojnoje mužestvo vo vremja sraženija i, uspokojivšis' zadremyval*” — L. Tolstoj, *Vojna i mir*) [28], vagy pedig csak a lexikai jelentés megváltoztatására szolgálnak (*chaživat'*, *siživat'*);

c) a *-nu-* maga.is a *soversennyj vid* jelentésén kívül egyben a moz-zanatosság jelentésváltozatát is beleviszi a szóba.

A vid-képzés problémakörébe tartozik a már érintett vid-párok problémája is. Hol van a határ a vid és lexikai jelentés között? Legbo-nyolultabb azonban a vid-rendszer problémakörében a videk helyes használatának kérdése. Főleg ez utóbbi szempont veti fel sürgetően a vid-tanítás metodikájának a problémáit.

A hazai orosz nyelvoktatásnak (mint minden idegen nyelv tanításá-
nak) végső célja: az orosz irodalmi nyelven való gondolkodásra tanítani meg a tanulókat, vagyis arra, hogy tudattartalmaikat úgy tudják helyes oroszszággal kifejezni, mint magyarul.

Az említett három problémacsoport (a vid fogalmának, képzésének, a vid-párok problémája) mindegyikével kapcsolatban választ kellene adnunk a *mit?* és *hogyan?* kérdésekre. Persze, ez a két utóbbi kérdés maga is tulajdonképpen csak gyűjtőneve egy-egy kérdéskomplexumnak:

I. a *mit?* kérdés magában foglalja:

1. a vid-elméletek melyik változatát oktassuk, hogy a tanulók vid-
használatát minél hibátlanabbá tegyünk,

2. mennyi legyen az az ige, amelynek vid-használatában a hibát-
lanságot el akarjuk érni,

3. melyek legyenek azok az igék, amelyek a 2. pontban megállapí-
tott keretet kitöltik.

II. A *hogyan?* kérdés pedig választ vár arra, hogy

1. hogyan értessük meg a magyar tanulóval az I. 1-ben meghatá-
rozott elméletet,

2. hogyan, milyen egymásutánban vezessük be az I. 3-ban megha-
tározott igéket,

3. hogyan, milyen gyakorlatok milyen sorrendjével juthatunk el az
automatizált készség fokára, vagyis az orosz nyelven való gondolkodás
közben a vid-használat hibátlanságáig szóban és írásban, a vid-jelentés
közvetlen megértéséig mások szóbeli vagy írásbeli közléseiben.

A fentebb vázlatosan ismertetett kérdéskomplexumokat csak a prob-
lémák regisztrálása végett vetítettük előre, nem tartjuk azonban felada-
tunknak és évkönyvünk keretei nem is teszik lehetővé, hogy a követ-
kezőkben valamennyi problémára egyforma részletességgel kitérjünk.

Ami az I. 1-et illeti, álláspontunkat már az előbbieken kifejtettük.
A vid fogalmát a tudomány mai álláspontjának megfelelően kell meg-
adnunk — vagy folyamatában, vagy egészében szemléljük a cselekvést,

folyamatról és nem-folyamatról (az egész cselekvésről) kell beszélnünk, és csak ha a kétféle szemléletet már jól értik a tanulók, szabad rátérni az ún. vid-jelentések, még helyesebben cselekvésmódok ismertetésére. Hadd idézzünk álláspontunk igazolására még néhány példát: „*Ja nem-nogo zaderžalas' s otvetom, no eto potomu, čto sdavala ekzameny na attestat zrelosti. Vse ekzameny ja sdala na „5”*”. Az első mondat szépen illusztrálja, hogy a közlő szeme előtt érettségijének a lefolyása lebegett, amikor válaszának késését indokolja, ezért az általa elképzelt cselekvésnek jól megfelel a folyamatos ige (*sdavala*). Második mondatában már csak az egész cselekvésre gondol, ha úgy tetszik, csak a végeredményre, és bár most is több vizsgát tett le, a cselekvés tehát „ismétlődött”, mégis a befejezett igealakot használta (*sdala*). Vegyünk egy másik példát: *Za posledneje vremja u nas proizošli nekotoryje sobytija, i chorošije, i plochiye*. Néhány esemény zajlott le, az egyes cselekvések nyilván folyamatosak voltak, a levélíró mégis a befejezett igét használta, mert figyelme csak egy bizonyos eseményre összpontosult, ami kiderül a következő mondatából: „*S pervogo janvarja etogo goda zakryli našu gazetu. Eto očen' obidno, tak kak moja rabota menja moral'no i material'no vpolne udovletvorjala*. Amint látni, viszont mikor kellemes munkakörének a betöltésére gondolt vissza, akkor szemléletének megfelelően már a folyamatos igét használta. Ha valamiben, akkor éppen ebben különbözik lényegesen legtöbbször anyanyelvünk az oroszról, annak ellenére, hogy néha azonosságra is bukkanunk. Azonban az eltérések a dominálók, és éppen ezért kiválóan alkalmas, hogy az egybevetés módszerével a gondolatoknak eme finom árnyalására rá tudjunk mutatni. Megszoktuk, hogy a magyar igekötős igéken keresztül igyekszünk megközelíteni a videk fogalmát, pedig a videk lényegét sokkal inkább az utóképzőkkel képzett igék rejtik magukban. *Horváth Gedeon* Az igeszemlélet tanítása című cikkében [29] helyesen állapítja meg, hogy „a folyamatos és befejezett igék fogalmát nem elméleti jellegű nyelvtani szabályok útján kell megértetni a tanulókkal, hanem gyakorlati módon, szoros kapcsolatban a beszélt nyelvvel.” Azzal különösen egyetértünk, hogy „bizonyos fogalmak (v i d) megértésével is lehet túlterhelést megszüntetni!” De tanításának kiindulópontja nála is az, hogy az igében kifejezett cselekvés folyamatát és eredményét állítja egymással szembe, amellyel — véleményünk szerint — megkerüli a vid lényegét. Egyébként a videk tanításáról szóló elképzelései, ajánlott óráinak a gondolatmenete jó és megszívlelendő figyelmeztetése is: törekedjünk arra, hogy tanítványaink mondatokban találkozzanak a vid-párok használatával, és ne felejtjük soha el: a nyelvtan megtanítása nem cél, csupán eszköz. A végső cél a beszédkészség kialakítása, beleértve az előbeszéd megértésének a készségét is.

Horváth Gedeonnal ellentétben *Ernst Damek* eisenachi orosz szakfelügyelő nem az előképzős, hanem az utóképzős igékből indul ki az orosz videk tanításánál. A *rešat' — rešit'* vid-párral operál szemléltető képeiiben, amelyeket az NDK VII. osztályos tanulói részére készített, és amelyek jó ösztönzésül szolgálhatnak hazai vonatkozásban is. Éppen

ezért *Ernst Damek* szíves engedelmével közlöm is itt ezeket a képeket, amelyeket *Otto Hermenau* professzor nemsokára megjelentő módszertani munkájában szintén igénybe óhajt venni.

Amint látjuk, az 1. sz. szemléltető kép egy osztályt ábrázol, ahol az egyik tanuló kinn van a táblánál és éppen egy számtanfeladatot

DIE ASPEKTE DES VERBS IM RUSSISCHEN
BETRACHTUNG EINES HANDLUNGSABLAUFS

Что делает Саша у доски ?

Саша решает задачу

WIR BETRACHTEN DIE HANDLUNG IN IHREM
GEGENWÄRTIGEN ABLAUF
SASCHA **IST** DABEI, DIE AUFGABE ZU LÖSEN

1. sz. kép

igyeksziik megoldani. A cselekvést tanulótársai a jelen folyamatában szemlélik, Szása éppen a feladat megoldásával foglalkozik. A kép feldolgozása a következőképpen történik:

Tanár: Mit csinál Szása? — Tanuló: Szása a táblánál van és egy feladatot old. — Tanár: Mit jelent ez? — Tanuló: Szása egy matematikai feladat megoldásával foglalkozik. — Tanár: Milyen időben történik ez? — Tanuló: Ő most oldja a feladatot, tehát a cselekvés jelen időben történik. — Tanár: Befejezte Szása a feladatot? — Tanuló: Nem. Szása még a feladat megoldásával foglalkozik. — Tanár: Lehetséges-e, hogy egy olyan munka, amely még folyik, befejezett legyen? — Tanuló:

Nem, nem lehetséges. — Tanár: Ez esetben milyen cselekvésről fogunk beszélni? — Tanuló: Folyamatos, befejezetlen cselekvésről. — Tanár: Hogy van a *rešajet* igecsalak főnévi igeneve? — Tanuló: *rešat'*. — Tanár: Összegezzük az elmondottakat. Mit csináltunk? — Tanuló: Néztük a képet. Néztük, hogyan folyik le a cselekvés a képen. — Tanár: Milyen időben néztük a cselekvés lefolyását? — Tanuló: A cselekvés lefolyását jelen időben szemléltük. — Tanár: A cselekvés lefolyásának szemlélete: „vid”. A jelen időben lefolyó cselekvést az ige „folyamatos vid”-je fejezi ki. A *rešajet* a *rešat'* folyamatos ige alakja.

Ezután a tanár más folyamatos igéket gyakoroltat be (*pisat'*, *čitat'*, *strojit'* stb.) Ezzel egyidőben begyakorolják a „jelen időben lefolyó cselekvés” fogalmát.

A 2. sz. szemléltető kép feldolgozása. (Szása visszaindul a helyére.) Ezen a képen Szása már tovább jutott a feladat megoldásában. A cselekvést múlt folyamatában szemléljük, az folytatódik, de az eredmény még ismeretlen. (Szása a feladat megoldásával foglalkozott.)

DIE ASPEKTE DES VERBS IM RUSSISCHEN
BETRACHTUNG EINES HANDLUNGSABLAUFS

Что делал Саша у доски ?

Саша решал задачу

WIR BETRACHTEN DIE HANDLUNG IN IHREM
VERGANGENEN ABLAUF
SASCHA **WAR** DABEI, DIE AUFGABE ZU LÖSEN

2. sz. kép

Az első kép feldolgozásából a tanulók megtanulták, hogy az oroszban igen fontos: milyen a beszélő személyes állásfoglalása, szemlélete a cselekvés lefolyásával kapcsolatban. Ettől függ az, hogy melyik videt kell használni. Az első képen a tanulók jelen időben szemlélték a cselekvést.

A második kép feladata — megmutatni a tanulónak, hogy a cselekvés a múlt időben történik, de az még nem fejeződött be. A példával foglalkozó tanuló a helyére megy, de nem oldotta meg a feladatát. Nem tudta megoldani. Ezt kell éppen a tanárnak bizonyítani a kép segítségével. Ezután megmagyarázza, hogy a cselekvés a múltban folyt le, de a tanuló nem jutott el a megoldásig. Ilyen értelemben maradt befejezetlen a cselekvés, bár az a múlt időben ment végbe. Más szóval: *rešal* egy folyamatos igével kifejezett cselekvést fejez ki múlt időben.

A 3. szemléltető képen a cselekvést jövő folyamatában szemléljük, az folytatódik, de az eredmény még ismeretlen. A cselekvést végig kell vinni. A tanár most Pjotr-t szólítja a táblához. Ő kimegy a táblához és

DIE ASPEKTE DES VERBS IM RUSSISCHEN
BETRACHTUNG EINES HANDLUNGSABLAUFS

Что будет делать Пётр у доски?

**Пётр
будет решать задачу**

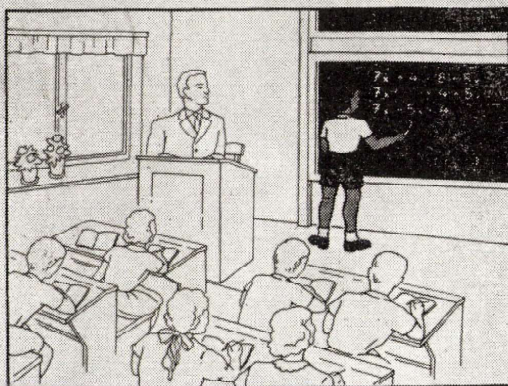
WIR BETRACHTEN DIE HANDLUNG IN IHREM
ZUKÜNFTIGEN ABLAUF.
PETER WIRD SICH MIT DEM LÖSEN
DER AUFGABE BESCHÄFTIGEN

3. sz. kép

megpróbálja megoldani a feladatot. De Pjotr nem önként jelentkezett, a tanár nem tudja, vajon képes lesz-e Pjotr megoldani a feladatot. Az eredmény még ismeretlen.

A jövőbe tekintünk, nem tudjuk, befejezést nyer-e a cselekvés vagy nem. Az, ami ismeretlen, nem lehet befejezett. Az ilyen cselekvést csak folyamatos igével fejezhetjük ki. Az olyan cselekvés, amely a jövőben megy végbe és amelyből még valamit nem ismerünk, nem utal befejezettségre. A folyamatos ige jövő idejét segédigével képezzük. A folyamatos ige jövő ideje összetett jövő idő, két szóból áll: a segédigéből és a folyamatos ige főnévi igenevéből. (Pjotr foglalkozni fog a feladat megoldásával.)

DIE ASPEKTE DES VERBS IM RUSSISCHEN BETRACHTUNG EINES HANDLUNGSABLAUFS

Что делает Пётр у доски ?

Пётр решит задачу

WIR BETRACHTEN DIE HANDLUNG IN HINBLICK
AUF IHRE VOLLENDUNG IN DER ZUKUNFT
PETER WIRD DIE AUFGABE LÖSEN

4. sz. kép

A képen Pjotrt ott látjuk a táblánál. A cselekvést most egészében, eredményében, a jövőben való befejezettségében nézzük. Pjotr feltétlenül befejezi, megoldja helyesen a feladatot. Pjotr nagyon szorgalmas tanuló. Tanulótársai meg vannak arról győződve, hogy Pjotr mindenkép-

pen megoldja a feladatot. Fel fogja írni az eredményt a táblára. Ő feltétlenül megoldja a feladatot.

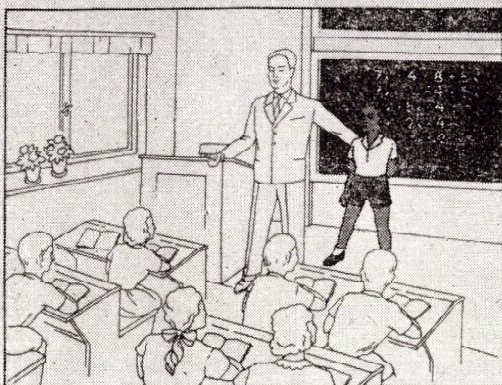
A tanár így szól a tanulókhöz:

a) a cselekvés a jövőben történik, a táblán bizonyára ott lesz a feladat eredménye;

b) az olyan cselekvést, amely a jövőben beálló cselekvést a maga egészében mutatja meg, amikor a cselekvés befejezettsége és eredménye rendszerint egybeesik, amikor az elért cél van a beszélő látókörében — az ilyen cselekvést csak befejezett ige fejezheti ki, az adott esetben a *rešit'*.

DIE ASPEKTE DES VERBS IM RUSSISCHEN

BETRACHTUNG EINES HANDLUNGSABLAUFS

Что сделал Пётр у доски ?

Пётр решил задачу

WIR BETRACHTEN DIE HANDLUNG IN IHRER
VOLLENDUNG IN DER VERGANGENHEIT
PETER HAT DIE AUFGABE GELÖST

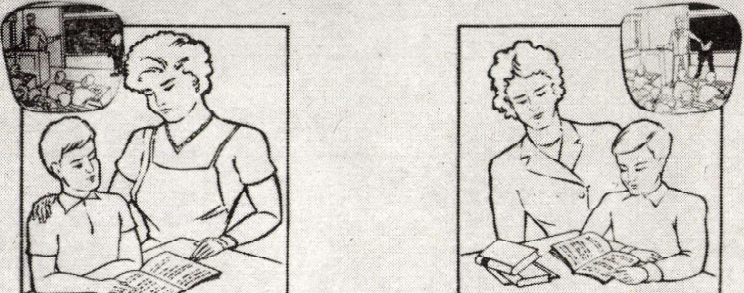
5. sz. kép

Amint látjuk, kész az egyenlet, Pjotr indul a helyére. A cselekvést a múltban való befejezettségében szemléljük, Pjotr befejezte a cselekvést, az eredmény a táblán van. A tanár most így szól a tanulókhöz:

1. Pjotr a táblánál volt és megoldotta a feladatot. Az eredmény:
 $x = 2$.

2. Szemléletünk a múltban elvégzett cselekvésre összpontosult, a cselekvést a maga egészében szemlélhetjük. Szemünk előtt a cselekvés határa lebeg. A cselekvés határa *itt azonos* a megoldott feladat eredményével. Csak ha tényleg megoldottuk a feladatot, használhatjuk a befejezett igét. Ez azonban nem jelenti, hogy ez esetben azt alkalmazni is kell. Ha nem akarunk a cselekvés határára rámutatni, ha inkább a cselekvés lefolyását akarjuk kiemelni, akkor mondhatjuk így is: „Segodnja utrom ja *rešal* domašnjuju zadaču, a Vanja *igral* v futbol” [30], még akkor is, ha a cselekvés eredménye a feladat megoldása lett.

DIE BETRACHTUNG EINES HANDLUNGSABLAUFS IN DER VERGANGENHEIT
DIE ANWENDUNG DES UNVOLLENDETEN UND DES VOLLENDETEN ASPEKTS IM PRÄTERITUM

МАМА: Что ты сегодня делал в школе?
САША: Я решал задачу.
МАМА: А ты её решил?
САША: Нет, я её не решил.

МАМА: Что ты сегодня делал в школе?
ПЁТР: Я решал задачу.
МАМА: А ты её решил?
ПЁТР: Да, я её решил.

ÜBERSETZE UND ERLÄUTERE DEN GEBRAUCH DER ASPEKTE!

САША РЕШАЛ ЗАДАЧУ, НО ОН ЕЁ НЕ РЕШИЛ.
ПЁТР РЕШАЛ ЗАДАЧУ И РЕШИЛ ЕЁ.

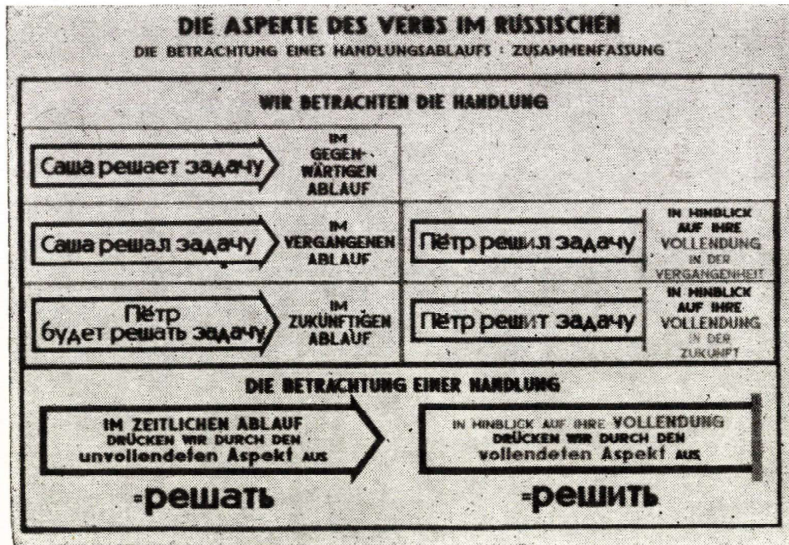
6. sz. kép

E képfeladata, hogy jobban megértesse a tanulóval a múlt időben lefolyó cselekvést. Mindkét szemléletű ige fejezhet ki múlt idejű cselekvést, de ezeknek a múlt idejű cselekvéseknek a tartalma a használt vidtől függően más és más lehet (*rešal — rešil*).

A múlt idő helyes aspektusú használata a mi tanulóinknak is nehéz probléma. Érdekes azonban, hogy még az orosz anyanyelvűeknek is gondot okoz eleinte. M. P. Ferster 1949—51-ig öt moszkvai leányiskolában figyelte meg a vidék tanításával kapcsolatban a többek között a múlt idő használatát. Ő is rámutat arra, hogy a tankönyvek megszokott definíciója: „a befejezettség”, „bevégeztség” gyakran félrevezeti a tanulókat. Felmerül rögtön a kérdés: csak a befejezett igék fejezhetnek ki bevégezett cselekvést, vagy alkalmasak erre a folyamatos igék is? A be-

fejezett cselekvést felfoghatjuk megszakadt, már bevezgett cselekvésnek. A cselekvés befejezettségének ez az értelmezése azonban nincs kapcsolatban a vid-különbségekkel, ti. a múlt idő jelentését jellemzi. De — mint láttuk — mind a bevezgett, mind a folyamatos igéknek van múlt idejük és mindegyik kifejezheti a bevezgett cselekvést: „*My včera rešali zadaču*” és „*My včera rešili zadaču*”. A befejezettség, be nem fejezettség tehát kétértelmű terminus, megnehezíti a megértést. Nehézség az is, hogy a vid és az idő szoros összefüggésben állnak egymással az oroszban. Jól látják-e a tanulók a két fogalom kölcsönös összefüggését? Lehet, hogy éppen itt van a hibák forrása — állapítja meg *Ferster* [31]. A kísérleteknél kiderült, akadt olyan tanuló is, aki úgy gondolta, hogy múlt idejű be nem fejezett cselekvés nem lehetséges. Egy másik tanuló pedig úgy vélte, hogy egy folyamatos ige múlt ideje csak jelen időt fejezhet ki, mert hiszen a cselekvés még nem ment végbe, még nem fejeződött be.

G. F. Lebedeva a két múlt idő közti különbséget abban látja, hogy a befejezett ige múlt ideje olyan cselekvést fejez ki, amelynek az eredménye a jelenben is tart [32].

7. sz. kép

Ez a kép összefoglalja az eddigieket.

Ez a három kép a videk képzését mutatja be.

DIE BILDUNG DER ASPEKTE IM RUSSISCHEN
I. ASPEKTBILDUNG DURCH PRÄFIGIEREN
 1. Aspektveränderung durch bedeutungsleere Präfixe

UNVOLLENDETER ASPEKT + PRÄFIX = VOLLENDETER ASPEKT · einfaches Verb · · mit gleicher Bedeutung des Verbs ·			
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%; padding: 5px;"> В ГДР строят новые города. <small>IN DER DDR BAUT MAN NEUE STÄDTE.</small> Ученик сидит и делает уроки. <small>DER SCHÜLER SITZT UND MACHT DIE AUFGABEN.</small> Мы будем читать книгу Гайдара. <small>WIR WERDEN DAS BUCH GAIÐARS LESEN.</small> Мама долго будила меня. <small>LANGE WECKTE MICH DIE MUTTER.</small> </td> <td style="width: 10%; text-align: center; vertical-align: middle; padding: 5px;"> ПО- С- ПРО- РАЗ- </td> <td style="width: 40%; padding: 5px;"> В городе уже построили школу. <small>IN DER STADT ERBAUTE MAN SCHON EINE SCHULE.</small> Он сделал уроки и пошёл гулять. <small>ER HAT DIE AUFGABE GEMACHT UND IST SPAZIERENGEANGEN.</small> Дома я прочитаю эту книгу. <small>ZU HAUSE WERDE ICH DAS BUCH DURCHLESEN.</small> Наконец она меня разбудила. <small>SCHLIESSLICH HAT SIE MICH AUFGEWECKT.</small> </td> </tr> </table>	В ГДР строят новые города. <small>IN DER DDR BAUT MAN NEUE STÄDTE.</small> Ученик сидит и делает уроки. <small>DER SCHÜLER SITZT UND MACHT DIE AUFGABEN.</small> Мы будем читать книгу Гайдара. <small>WIR WERDEN DAS BUCH GAIÐARS LESEN.</small> Мама долго будила меня. <small>LANGE WECKTE MICH DIE MUTTER.</small>	ПО- С- ПРО- РАЗ-	В городе уже построили школу. <small>IN DER STADT ERBAUTE MAN SCHON EINE SCHULE.</small> Он сделал уроки и пошёл гулять. <small>ER HAT DIE AUFGABE GEMACHT UND IST SPAZIERENGEANGEN.</small> Дома я прочитаю эту книгу. <small>ZU HAUSE WERDE ICH DAS BUCH DURCHLESEN.</small> Наконец она меня разбудила. <small>SCHLIESSLICH HAT SIE MICH AUFGEWECKT.</small>
В ГДР строят новые города. <small>IN DER DDR BAUT MAN NEUE STÄDTE.</small> Ученик сидит и делает уроки. <small>DER SCHÜLER SITZT UND MACHT DIE AUFGABEN.</small> Мы будем читать книгу Гайдара. <small>WIR WERDEN DAS BUCH GAIÐARS LESEN.</small> Мама долго будила меня. <small>LANGE WECKTE MICH DIE MUTTER.</small>	ПО- С- ПРО- РАЗ-	В городе уже построили школу. <small>IN DER STADT ERBAUTE MAN SCHON EINE SCHULE.</small> Он сделал уроки и пошёл гулять. <small>ER HAT DIE AUFGABE GEMACHT UND IST SPAZIERENGEANGEN.</small> Дома я прочитаю эту книгу. <small>ZU HAUSE WERDE ICH DAS BUCH DURCHLESEN.</small> Наконец она меня разбудила. <small>SCHLIESSLICH HAT SIE MICH AUFGEWECKT.</small>	
BILDE SÄTZE MIT DEN FOLGENDEN WORTVERBINDUNGEN UND ERLÄUTERE DEN HANDLUNGSABLAUF Смотреть : посмотреть фильм. Видеть : увидеть брата дома. Писать : написать письмо другу. Ремонтировать : отремонтировать мотор трактора.			

8. sz. kép

DIE BILDUNG DER ASPEKTE IM RUSSISCHEN
I. ASPEKTBILDUNG DURCH PRÄFIGIEREN
 2. Aspekt- und bedeutungsverändernde Präfixe

UNVO. ASPEKT + BEDEUTUNGSVERÄNDERNDEN PRÄFIX = VOLLENDETER ASPEKT EINFACHES VERB UND BEDEUTUNGSVERÄNDERUNG DES VERBS									
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 20%; padding: 5px; vertical-align: middle;"> писать <small>SCHREIBEN</small> </td> <td style="width: 10%; text-align: center; vertical-align: middle;"> </td> <td style="width: 30%; padding: 5px;"> списать <small>ABSCHREIBEN</small> описать <small>BESCHREIBEN</small> записать <small>EINSCHREIBEN</small> подписать <small>UNTERSCHREIBEN</small> переписать <small>UM-, ABSCHREIBEN</small> </td> <td style="width: 35%; padding: 5px;"> Спишите примеры с доски! Опишите картину - Метро-! Запишите новые слова! Мой отец завтра подпишет работу. Тебе надо переписать задачу! </td> </tr> </table>	писать <small>SCHREIBEN</small>		списать <small>ABSCHREIBEN</small> описать <small>BESCHREIBEN</small> записать <small>EINSCHREIBEN</small> подписать <small>UNTERSCHREIBEN</small> переписать <small>UM-, ABSCHREIBEN</small>	Спишите примеры с доски! Опишите картину - Метро-! Запишите новые слова! Мой отец завтра подпишет работу. Тебе надо переписать задачу!					
писать <small>SCHREIBEN</small>		списать <small>ABSCHREIBEN</small> описать <small>BESCHREIBEN</small> записать <small>EINSCHREIBEN</small> подписать <small>UNTERSCHREIBEN</small> переписать <small>UM-, ABSCHREIBEN</small>	Спишите примеры с доски! Опишите картину - Метро-! Запишите новые слова! Мой отец завтра подпишет работу. Тебе надо переписать задачу!						
BILDE SÄTZE MIT DEN FOLGENDEN WORTVERBINDUNGEN UND ERLÄUTERE DEN HANDLUNGSABLAUF: <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 5px;">перестроить</td> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 5px;"><small>UMBAUEN</small></td> <td style="padding: 5px;">- школу, - здание,</td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 5px;">пристроить</td> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 5px;"><small>ANBAUEN</small></td> <td style="padding: 5px;">- гараж к дому.</td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 5px;">достроить</td> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 5px;"><small>ZU ENDE BAUEN</small></td> <td style="padding: 5px;">- дом, - завод</td> </tr> </table>	перестроить	<small>UMBAUEN</small>	- школу, - здание,	пристроить	<small>ANBAUEN</small>	- гараж к дому.	достроить	<small>ZU ENDE BAUEN</small>	- дом, - завод
перестроить	<small>UMBAUEN</small>	- школу, - здание,							
пристроить	<small>ANBAUEN</small>	- гараж к дому.							
достроить	<small>ZU ENDE BAUEN</small>	- дом, - завод							

9. sz. kép

DIE BILDUNG DER ASPEKTE IM RUSSISCHEN
II. ASPEKTBILDUNG DURCH SUFFIXIEREN

VOLLENDETER ASPEKT + SUFFIX = UNVOLLENDETER ASPEKT		
переписать работу выработать новый план спросить своего друга дать соседу книгу открыть словарь решить интересную задачу ответить на вопрос проверить тетради	-ИВА- -ИВА- -ВА- -А- -Я-	переписывать работу вырабатывать новый план спрашивать своего друга давать соседу книгу открывать словарь решать интересную задачу отвечать на вопрос проверять тетради

III. VERSCHIEDENE WORTWURZELN ZUM AUSDRUCK DER ASPEKTE

UNVO. ASPEKT	брать учебник : взять учебник говорить правду : сказать правду класть книгу на стол : положить книгу на стол	VO. ASPEKT
-----------------	---	---------------

10. sz. kép

A szemléltető képek feladata annak a tudatosítása, hogy az orosz ige jelentését csak a vid tartalmi funkciójából érthetjük meg. Ezért formális fordítás többnyire nem adhatja vissza egy mondat igazi tartalmát.

A képekből meg kell tanulnia a tanulónak, hogy ő, mint a cselekvés szemléelője, egy objektív cselekvésből indul ki, de ezt az objektív cselekvést ő szubjektíve szemléli és a maga szemlélete dönti el, hogy a két vid közül melyiket használja. (Itt most figyelmen kívül hagyjuk még azt, hogy néha az igében kifejezett cselekvés egyöntetűen meghatározza a videt, mozzanatos cselekvést pl. az orosz csakis a befejezett igével tud kifejezni!)

Az első három képen a-felelet egy zöld színű nyílban foglal helyet. A nyíl azt szemlélteti, hogy most olyan cselekvésről van szó, amelynek a szemléleténél a cselekvés lefolyása van előtérben.

A zöld színt persze nem véletlenül választotta *Ernst Damek*, hanem azt a közlekedésnél bevett szokások sugallták neki. Ismeretes ugyanis, hogy a zöld szín jelentése: „Átmenni szabad.” Megindul a tömeg, a cselekvés lefolyásának a fogalmát így jobban rögzítheti a tanuló.

Ezzel szemben a 4. és 5. táblán azt a keretet, amelyben az egyes mondatok helyet foglalnak, nem zöld nyíl, hanem élénk vörös záró vonal zárja le: a cselekvést egészében, befejezettségében szemléljük. A vörös szín a közlekedésben is azt jelenti, hogy: „Állj!”, vagyis a közlekedési folyamatnak vége van.

Ernst Damek fenti képei jól alkalmazzák a lenini ismeretelmélet elvét. Betartja az ismeretek szerzésének kötelező sorrendjét, a tanárt

arra kényszeríti, hogy induktív úton mutasson be egy olyan nehéz problémát, mint a vid-kategória. A tanuló a kép segítségével közvetlenül áll szemben a problémával. Logikus gondolkodásra készíti és ezzel együtt fejleszti absztraháló képességét is.

Az általános iskolák részére 1962-ben kiadott tanterv és utasítás hangsúlyozza, hogy: „A társadalom igénye az orosz nyelv tanításánál a nyelvoktatás *gyakorlati célkitűzését* állítja előtérbe. A gyakorlati cél azt jelenti, hogy a nyelvet, mint a társadalmi érintkezés eszközt kell tanítanunk.”

Ehhez a fontos és helyes célkitűzéshez képest a vidék tanítása eléggé háttérbe szorul általános iskoláinkban, pedig vid-ismeret nélkül alig képzelhető el helyes beszéd még a legalsóbb fokon sem. Ezért van az, hogy pl. a Szovjetunió sok nemzetiségi iskolájában a vidék tanítása az oktatás egész folyamán vörös fonálként húzódik végig. Nálunk is jobb lenne, ha már legalább a VI. osztályban (és nem a VIII. osztályban) kezdődne meg a vidék megfigyeltetése, annál is inkább, mert hiszen az egyes olvasmányokban már több folyamatos és befejezett ige szerepel (*bro-sat' — brosit', vstavat' — vstat', davat' — dat', pokupat' — kupit', ot-pravljat'sja — otpravit'sja, govorit' — skazat'*). A felsorolt igéket először múlt időben kellene szembeállítani egymással és fel lehetne dolgozni azokat a befejezett igéket is, amelyeknek folyamatos alakját már jól ismerik a tanulók. Az igepárok tagjait a szöszedetben egymás mellé kell íratni (s ugyanígy a már jól ismert folyamatos tagokat is), mindegyiket külön jelentéssel, esetleg tömör jelentésmagyarázattal: *delat'* — csinálni, *sdelat'* — megcsinálni, *pisat'* — írni, *napisat'* — megírni (pl. egy levelet), *čitat'* — olvasni, *pročitat'* — elolvasni (pl. egy regényt).

Közben a tanári magyarázat kiterjedhet a *csinál — megcsinál, ír — megír* stb. magyar igepárok tagjai közötti jelentéskülönbség tudatosítására. Ezen a fokon pl. ennyi is elég: írok, írtam, írni fogok — éppen írok, írtam, írni fogok; benne vagyok, voltam, leszek az írásban; előttem a füzet, papír, kezembem az írószerszám, ott ülök az asztalnál vagy a padban és rovom, róttam, róni fogom a betűket; megírtam — végigcsináltam az írást elejétől végig; megírom — végig fogom csinálni az írást elejétől az utolsó betűig, amíg csak le nem teszem a tollat stb. A kérdéseket úgy irányítjuk, hogy a tanulók maguktól jöjjenek rá a megoldásra.

Egy külön leckében a már jól megismert 8—10 igepár jövő idejét kell feldolgoztatnunk még mindig lexikai alapon. Tudatosítanunk kell a tanulókkal, hogy a magyar *megírom, elolvasom, elkészítem* stb. alakok tulajdonképpen jövő időt jelentenek, hogy a *megírom* jelentése nem különbözik a *meg fogom írni* alak jelentésétől; viszont az oroszban csak a *megírom, elolvasom, meglátom, elkészítem* stb.-nek megfelelő alakokat szabad használni jövő időnek; ezekből (s elsoroljuk az eddig előfordult befejezet szemléletű igéket) nem szabad a *budu*-val jövő időt képezni.

Később a már megismert kb. 15—20 igepárt egy-két külön leckében dolgozza fel a tankönyv mind a három időben, s az olvasmány lexi-

kai feldolgozása után következzenek az eddigi olvasmányokra támaszkodó magyarázat a videkről. Ennek részei:

a) azokat a cselekvéseket, amelyeknek van kezdetük és befejezésük (ruhát varrni, leckét írni, feladatot megoldani stb.), szemlélteti a beszélő folyamatukban vagy egészükben. Ezt igen gyakran — nem mindig! — az orosz igével is, a magyar igével is ki tudjuk fejezni: *vchodit'* — menni befelé s *vojtí* — bemenni, *strojit'* — építeni és *postrojít'* — felépíteni.

b) Az ige pár fogalma: a magyarban az *írni*, *megírni* szavakat két külön szónak ismerjük. Az oroszban az ilyen szópárok egy ige nék az alakjai; írni oroszul nemcsak *pisat'*, hanem *pisat'* — *napisat'*, mert a két igealak ugyanazt a cselekvést jelöli, csak az egyik (*pisat'*) azt fejezi ki, hogy a beszélő folyamatában, lefolyásában, végrehajtása közben szemléli a cselekvést, a másik pedig azt, hogy a beszélő az egész cselekvésre összpontosítja figyelmét.

c) A szemlélet kifejezésének eddig megismert módjai (miben különbözik az ige pár két tagja egymástól?)

d) A folyamatos és befejezett szemléletű ige k ragozása közti különbség; az egyszerű jövő idő megértetése pl. a következő módon: Mit csinál Pista? — A házi feladatát írja. — Hol tart? — Most kezd a második példát. — Újabb tíz perc múlva a válasz: — Már a harmadik feladatnál tart.

Az írás a közléssel egyidőben, mind a három kérdés elhangzásakor, ha más-más szakaszban is, de folyamatban van. A folyamatos ige nék tehát van jelen ideje. A cselekvés egészét azonban nem képzelhetem el a jelen időben, mert amikor a „mit csinál Pista?” kérdést felteszem, Pista nem az egész feladatot oldja meg egyszerre, hanem a feladatnak csak valamelyik mozzanatánál tart s így a cselekvés egésze nem lehet jelen idejű, a közléssel egyidőben egyszerre végbemenő. Ezért a befejezett szemléletű ige nék nincs és általában nem is lehet jelen ideje, hanem a folyamatos ige jelen idejével megegyező alakja jövő időt jelent (*pišu zadaču* — írom a feladatot, *napišu zadaču* — megírom, meg fogom írni a feladatot).

Az alapvető magyarázattól kezdve a tankönyvi szöszedetnek a páros ige néket mindig párosan kellene közölnie, külön-külön feltüntetve a jelentést, akármelyik tag fordul elő a szövegben. Jó lenne, ha a tankönyvírók a páros ige nék mindkét alakját beledolgoznák a szövegbe. Minden újabb ige bemutatását rövid rávezető magyarázatnak kell kísérnie a vid-forma kifejező eszközéről, esetleg a befejezett szemlélet jelentésárnyalatáról s vele kapcsolatban a vid-forma indokolásáról. (Ilyen befejezett jelentésárnyalatok: megvarrni egy ruhát — létrehozni valamit; bemenni a szobába — elérni a térbeli célt; elolvasni egy könyvet — befejezni a cselekvést; felébredni — elérni egy új állapotot stb.)

Nagyjából: ezek volnának azok a gondolatok, amelyeket szerintünk már esetleg az általános iskolai vid-tanítás folyamán meg lehetne valósítani. Kiegészítésül meg kell azonban még jegyeznünk, hogy elgondolásunk szerint az első magyarázattól kezdve minden leckéhez szóbeli és

írásbeli gyakorlat is kapcsolódik, amelyeknek főbb típusai a következők lehetnének:

1. Kiírni a szövegből külön oszlopokba a folyamatos és befejezett igéket.

2. Folyamatos és befejezett igék ragozása a három időben.

3. Mondatok kiegészítése a zárójelbe tett igepár megfelelő alakjával.

4. A szövegi vid-használat indokolása.

5. A vid felismerése a) jelentéséből, b) morfológiai eszközeiről.

6. Mondatpárok szerkesztése azonos szavakkal, de különböző vidű igei állítmánnyal.

1. Mondatok szerkesztése megszabott (jelen, múlt, jövő) igeformákkal először mondatpárok formájában, később a vidék elszigetelt használatával.

8. Befejezett szemléletű igék képzése különböző előképzőkkel.

9. A szemlélet felcserélése adott mondatokban.

Minden gyakorlatnál meg kell kívánni a szóbeli indokolást, illetőleg magyarázatot.

Hansúlyozni kívánom, hogy a vidék általános iskolai oktatásánál a lényeges nem a vid-kategória elmélete, hanem annak a néhány igepárnak jelentése és használata, amelyekről a tantervi utasítás megemlékezik. Az elméleti magyarázat csak arra való, hogy ennek a néhány igepárnak közös vonásait kiemelje, gyakorlati alkalmazásukat elméletileg is alátámassza.

Ha az általános iskola jól megalapozza a vidék tanítását, a gimnáziumban, ahol a legújabb tanterv szerint most már az első osztályban kerül sor a vidékkel való foglalkozásra, könnyebb lesz rá építeni. Véleményünk szerint az általános iskolából hozott vid-ismeretek alapos átisméltése után még legalább két-három hónapon át a többek között éppen a vidék gyakorlásával kellene foglalkozni a gimnázium első évében.

E dolgozat folyamán idéztük már *A. Reformatskijt*, aki szerint eddig tévesen összekeverték a „*sopostavitel'nyj metod*”-ot a *sravnitel'nyj metod*”-dal. Ő a kettő között éles különbséget tesz, mi azonban úgy látjuk, hogy az ő véleményével egyetértően elsősorban az ellentétek hangsúlyozása mellett nem mondhatunk le a hasonlóságok számbavételéről sem az oktatásban. Éppen ezért anélkül, hogy részletesebben kitérnénk a továbbiakra, a gimnáziumi vagy felső oktatási vid-tanítás tömértelen sok problémájára, olyan példasorozattal zárjuk ezt a fejezetet, amelyekből a magyar és orosz nyelv vonatkozásában a vidék használatát illetően mind az ellentétek, mind a hasonlóságok felvillanhatnak.

A magyarban nincs igekötő — az oroszban befejezett ige:

Új iskolát és a patakon át új betonhidat építettek — Postrojili novuju školu i čerez rečku novyj betonovyj most. — Az Ifjú Gárda hőstetteiről Fagyejev szovjet író írt regényt — O podvigach „Molodoj gvardiji” sovetskij pisatel' Fadejev napisal roman. — A legidősebb fiú háromszor annyit kapott — Staršij syn polučil v tri raza bol'se. — Pál és Ilonka egy hónapot töltött falun — Pavel i Lenočka proveli mesjac

v derevne. — A levélben a következőt írtam neki — V pis'me ja napisal jemu sledujuščyje. — Ebéd után rendeltem még egy pohár feketekávé — Posle obeda ja zakazal ješčo stakan čornogo kofe. — Levelet kaptam barátomtól, aki már két hete Moszkvában van — Ja polučil pis'mo ot svojego druga, kotoryj nachoditsja uže dve nedeli v Moskve.

A magyarban igekötő — az oroszban befejezett ige:

Pál segít megoldani az én feladatomat — Pavel pomogajet rešit' moju zadaču. — Az igazgató megköszönte a munkásoknak a jó munkát — Direktor poblagodaril rabočich za chorosuju rabotu. — A termelőszövetkezetben az idén gazdag termést takarítottak be — V etom godu v kooperative sobrali bogatyj urožaj. — Amikor megírtam a levelet, elvittem a postára — Kogda ja napisal pis'mo, ja jego otnes na počtu. — A munkásmozgalmat nem lehetett megállítani — Nevozmožno bylo oszanovit' rabočeje dviženije.

Folyamatos ige a magyarban — folyamatos ige az oroszban:

A munka 8 órakor kezdődik és 4 órakor végződik. Naponta sok levelet kap a vállalat, és nekem is sok levelet kell gépelnem — Rabota načinajetsja v 8 časov, i zakančivajetsja v četyre časa. Predprijatije polučajet ježednevno mnogo pisem, i mne tože nado pečatat' mnogo pisem. — Tolsztoj regényét, Karenina Annát magyarul már régen olvastam — Roman Tolstogo, Annu Kareninu ja uže davno čital po-vengerski. — A nagyapa kertjében sok gyümölcsöt szedtek és ettek — V sadu deduski oni sobirali i jeli mnogo fruktov. — A tanító jó tanácsokat ad nekik, ők gondolkodnak és hivatást választanak — Učitel' dajot im chorosije sověty, a oni dumajut i vyberajut professiju. — Itt látja, hogyan fejlődött a falu a felszaabdulás óta — Zdes' on vidit, kak razvivalas' derevnja posle osvoboždenija.

Folyamatos ige a magyar — befejezett ige az oroszban:

Jobb feleséget nem kívánhat magának — Lučšuju ženu on ne možet sebe poželat'. — Reggel indultak és egész nap utaztak — Oni otopravisil' utrom i jechali celyj den'. — Hogyan teljesítették ők az októberi tervet? — Kak oni vypolnili plan v oktjabre? — Apám sokat mesélt arról, milyen volt az élet falun az ő gyermekkorában — Moj otec mnogo rasskazal o tom, kakaja byla žizn' v derevne v jego detstve [33].

*

**

Az orosz igeaspektus mint nyelvtani kategória már régóta magára vonta a kutatók figyelmét. N. G. Černyševskij magiszteri disszertációjában így emlékezik meg róla: „V glagolach naši vidy i nerazryvno s nimi svjazannoje sočetanije glagolov s predlogami pridajot russkomu glagolu takuju živost' i opredel'onnost' ottenka v otnošeniji k obrazu dejstvija, kakogo ne v sostojaniji vyrazit' ni odin jazyk iz izvestnych nam... Nam kažetsja, čto eti beskonečno raznoobraznyje izmenenija glagolov posredstvom vidovyh okončanij i predlogov s jedinstvennoju cel'ju

opredelit' sposob, kakim proischodit dejstvije, pridajot russkoj fraze živost' i opredel'onnost', kotoraja v bol'sej časti slučajev ne možet byt' vyražena na drugih jazykach" [34].

Attól eitekintve, hogy még *Černyševskij* is összekeveri a videt az Aktionsartokkal, a fenti sorok az orosz vid megérdemelt dicséretét zen-
gik. Foglalkoznunk kell a vidékkel, többet, mint eddig. Fel kell tárnunk
belső törvényeit, hogy teljesen birtokunkba vehessük. Ez nem fog könnyen
menni, mert a szükséges előmunkálatok nincsenek még teljesen
meg. Eluralkodott rajtunk az az érzés, hogy vannak az orosz nyelvnek
olyan nehézségei a hazai oktatásban, amelyeknek a legyőzése sürgetőbb
feladat. Nehézségek minden nyelv tanításában akadnak, de korántsem
olyan nagyok azok, mint amilyeneknek egy német szerző, *F. Bodmer*
látja azokat: „Annak, aki oroszul szeretne megtanulni, lehetetlen más
tanácsolni, mint azt, gondoskodják legközelebb arról, hogy Oroszország-
ban szülessen és nevelkedjen" [35].

Persze nem tagadható, hogy az orosz igeaspektus, a vid, amellet,
hogy bámulatosan finom eszköze a gondolatok árnyalásának, sok prob-
lémát, nehézséget rejt magában. Ezek a nehézségek azonban gondos,
módszeres oktatás útján áthidalhatók.

E dolgozatunk elején hivatkoztunk a lipcsei konferenciára, amely
azzal a céllal gyűlt egybe, hogy összehangolja az iskolai nyelvtan meg-
állapításait a nyelvtudomány legújabb eredményeivel. Vannak, akik ké-
telkednek ennek a lehetőségében. Arra hivatkoznak, hogy a tudományos
grammatika szembenáll az iskolai grammatika egyszerűsége való törek-
vésével. Ez az állítás azonban csak olyan művekre vonatkozatható,
amelyek a „tudományos” minősítést nem érdemlik meg. A modern
nyelvtudománynak is egyik fontos módszertani elve az egyszerűség.
Az egyszerűség és tudományosság nem egymást kizáró fogalmak. Ellen-
tétte ezek csak akkor válhatnak, ha egyszerűség helyett egyszerűsíteni,
torzítani akarunk. Az egyszerűség csak akkor igazi, ha az egyszersmind
helyes is. Viszont az egyszerűség is csak a tudományon keresztül ér-
hető el [36].

Megkísértem, ha csak igen vázlatosan is, hogy a vid fogalmáról
és tanításának néhány módszeréről az újabb kutatásoknak megfelelő ké-
pet nyújtsak. Örülnek, ha ezzel sikerült volna csak némiképpen is be-
tölni azt a rést, amely jelenleg még nálunk is megvan az iskolai és
tudományos grammatika között.

J E G Y Z E T E K

- [1] Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx Universität. 11. Jahrgang. 1962. Gesellschafts und Sprachwissenschaftliche Reihe. Heft 4.
- [2] IV. meždunarodnyj s'ezd slavistov. — Materialy diskussiji, tom vtoroj, problema slavjanskogo jazykoznanija. Moskva, 1962. 208. A. *Belič* felszólalása.
- [3] *A. V. Isačenko*, Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavleniji s slovacškim. Morfológija II, Bratislava, 1960.
- [4] Vö. dr. *Bihari József*: Az orosz vid-kategória kialakulásának kérdéséhez. Az

- Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei. Eger, 1961. 224. sz. — Aspektusproblémák a mai orosz nyelvben, uo. 1962. 255. sz. — L. még *Sigurd Agrell* definícióját a „Voprosy glagol'nogo vida” c. cikkgyűjteményben (Moszkva, 1962), 35—36. Az Aktionsart pontosan meghatározza, hogy *hogyan* megy végbe a cselekvés, jelöli a cselekvés megvalósulásának *módját*.)
- [5] *Ju. S. Maslov*: Glagol'nyj vid v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke (značenije i upotreblenije). Voprosy grammatiki bolgarskogo lit. jazyka. Moskva, 1959, s. 179.
- [6] *V. V. Vinogradov*: Russkij jazyk, grammatičeskije učenije o slove. Moskva—Leningrad, 1947. 497.
- [7] *I. A. Figurovskij*: Oznakomlenije učaščichsja s ponjatijem vidov i vremeni glagolov. Russkij jazyk v škole, 1955. 2. 51—53.
- [8] *Ihász József*: Orosz könyv a VII. osztály számára. Budapest, 1948. 81.
- [9] *Erdődi József*: Orosz nyelvtan. Budapest, 1951.
- [10] Uo. 253. és Vinogradov i. m. 497.
- [11] *Dr. Pavel Bujnák*: Praefixa verbalia v jazykoch ugrofinskich a zvlaste v maďarskom v Praze, 1928.
- [12] *Soltész Katalin*: Az ősi magyar igekötők. Budapest, 1959.
- [13] FUF. XII. 21; Die ungarische Sprache 250.
- [14] *Soltész* i. m. 14.
- [15] NyK, LIV. 24.
- [16] *Soltész* i. m. 156.
- [17] Uo. *Soltész* idézi: Budenz, NyK, V. 19.
- [18] Uo. 216 kk.
- [19] *K. E. Majtinskaja*: Vengerskij jazyk II. Moskva, 1959.
- [20] *Dr. Péter Mihály*: O russkich glagol'nych pristinavkach. — Előadás 1961 tavaszán Budapesten az orosz nyelv szakfelügyelői számára a KPTI-ben.
- [21] *Banó István*: Az orosz ige és tanításának néhány kérdése. Bp, 1955.
- [22] Uo. Előszó. 3.
- [23] Uo. 21.
- [24] *Dr. Szabó Miklós*: Az orosz nyelv tankönyve. Budapest, 1953. 187.
- [25] *Dombrowszky József*: Contribution à l'étude de la genèse des aspects verbaux slaves. Slavica I. Debrecen, 1961. 30.
- [26] *Szabó Zoltán*: A magyar igei aspektus kérdéséhez. A Román Népköztársaság akadémiaja kolozsvári fiókjának Nyelvtudományi Intézete különlenyomata. III. évf. 1—4. 1959.
- [27] *A. Reformatskij*: O sopostavitel'nom metode. Russkij jazyk v nacional'noj škole. Moskva, 1962. 5.
- [28] *N. Avilova*: O kategoriji vida v sovremennom russkom lit. jazyke. Russkij jazyk v škole. 1959. 4.
- [29] *Dr. Horváth Gedeon*: Az igezemlélet tanítása az általános iskola VII. osztályában. INyT, 1962. 4.
- [30] *Rudolf Ružička*: Der russische Verbalaspekt. Russischunterricht, 1952. 4.
- [31] *N. P. Ferster*: Psichologija usvojenija ponjatija vida glagolov. Izvestija AN RSFSR, 78. Moskva, 1—39.
- [32] *G. F. Lebedeva*: Ob izučeniji perfektnogo značenija glagol'nych form prošedšego vremeni soveršenno go vida s kitajskimi učaščimisja. („Russkij jazyk dlja studentov-inostrancev.” Gos. izd. „Sovetskaja nauka.” Moskva, 1959.)
- [33] Az idézett példák *Suara Róbert*: Orosz nyelvkönyv haladók számára c. tankönyvből valók. (Budapest, 1959.)
- [34] *A. V. Fedorov*: Vvedenije v teoriju perevoda. Moskva, 1958. 198.
- [35] *E. Seidl*: Probleme des Verbalaspekte in Lehre und Forschung. Az idézett lipcsei K. Marx egyetem folyóiratában, 826.
- [36] Ugyanabban a folyóiratban: *R. Ružička*: Einfachheit und wissenschaftlichkeit in der Darstellung der russischen Grammatik, 821.